

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ННІНОТ
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

Пилип Анастасія Сергіївна

Група ФФзм-21

**Соціальна спрямованість
видатків місцевих бюджетів: стан та
проблеми забезпечення**

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Сидор І. П.

Тернопіль 202

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретична концептуалізація та організаційно-правові аспекти видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості	7
1.1. Соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів: концептуалізація підходів	7
1.2. Склад видатків місцевих бюджетів соціального призначення та їх нормативно-правове забезпечення	18
Висновок до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. Аналіз вітчизняної практики фінансування видатків місцевих бюджетів соціального призначення	31
2.1. Прагматика видатків місцевих бюджетів на освіту	31
2.2. Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток	39
2.3. Порядок фінансування соціального захисту і соціального забезпечення за рахунок коштів місцевих бюджетів	47
Висновок до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3. Напрями оптимізації видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості в Україні	55
Висновок до розділу 3	66
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Найбільш чисельною складовою бюджетної системи кожної унітарної країни є місцеві бюджети, які відіграють ключову роль у розподілі національного доходу та фінансуванні різноманітних видатків, зокрема соціального призначення.

Місцеві бюджети надають необхідні фінансові ресурси для виконання органами місцевого самоврядування як їх власних, так і делегованих повноважень. Основне завдання організації та управління фінансовими ресурсами відповідного місцевого бюджету полягає у забезпеченні відповідності діяльності розпорядників бюджетних коштів визначеним цілям та завданням. Фінансові ресурси спрямовані на фінансування програм економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць у відповідності з установленими пріоритетами.

Соціально-економічний розвиток територій в основному залежить від наявності фінансових ресурсів, які мають в своєму розпорядженні органи місцевого самоврядування, а також від їх ефективного використання.

Функціонування місцевих бюджетів свідчить про досягнення конкретних результатів відповідно до поставлених завдань, зокрема: точність у прогнозуванні доходів та видатків бюджету, повнота та своєчасність наповнення дохідної бази місцевих бюджетів, ефективне використання бюджетних ресурсів відповідно до стратегічних планів розвитку регіонів та окремих територій, як за рахунок коштів місцевих бюджетів, так і коштів, отриманих з державного бюджету у вигляді субвенцій, а також ефективність використання запозичених ресурсів.

Отже, актуальність цієї теми обумовлена постійно зростаючими проблемами у використанні коштів місцевих бюджетів для реалізації видатків у межах компетенції органів місцевого самоврядування в умовах ринкових трансформацій української економіки.

Дослідженню сутності видатків місцевих бюджетів та проблем їх формування і використання присвячені праці провідних вітчизняних економістів, таких як: Барзиловича А., Болотіної Є., Гапона В., Дем'янишина В., Кириленко О., Крупельницької І., Луніної І., Опаріна В., Павлюк К.В., Соколовської А., Чугунова І.Я., Юрія С.І. та інших. Проте, для досягнення високого рівня соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць необхідний пошук нових підходів до визначення ролі та місця місцевих бюджетів, а також ефективного виконання делегованих і власних повноважень органами місцевої влади і управління.

Метою дослідження є аналіз процесу виконання місцевих бюджетів за видатками в умовах ринкових трансформацій економіки України, виявлення проблемних питань і недоліків у даній сфері та намічення шляхів їх усунення.

Для реалізації мети випускної кваліфікаційної роботи визначено наступні завдання:

- розглянути соціально-економічний зміст видатків місцевих бюджетів соціального призначення та їх роль у розвитку територіальних утворень;
- дослідити організацію та правову регламентацію забезпечення видаткової частини місцевих бюджетів України на соціальну сферу;
- проаналізувати вітчизняну практику використання коштів місцевих бюджетів соціального призначення;
- визначити та обґрунтувати ефективність використання коштів місцевих бюджетів соціального спрямування.

Об'єктом дослідження є видатки місцевих бюджетів України соціального призначення.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, які виникають при використанні коштів місцевих бюджетів на соціальну сферу в умовах децентралізації.

Методи дослідження. Для проведення дослідження використовуються різні методи наукового пізнання, що утворюють методологічний апарат.

Серед них: метод абстрагування, історичний метод, метод порівнянь, наукова індукція та дедукція, метод аналізу та синтезу, метод аналогії та оптимізації, а також інші.

Теоретико-методологічну основу при написанні випускної кваліфікаційної роботи формують законодавчі та нормативні акти, які регулюють аспекти формування та виконання місцевих бюджетів за статтями в Україні, а також наукові джерела, такі як монографії, підручники, посібники та статті у періодичній літературі, спрямовані на вивчення даної тематики.

Інформаційною базою є статистичні та звітні дані, отримані від Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України та інші джерела інформації.

Практична значимість отриманих результатів наукового дослідження полягає у можливості їх використання в діяльності органів місцевого самоврядування з питань ефективного використання коштів місцевих бюджетів на соціальну сферу. Основні ідеї та висновки випускної кваліфікаційної роботи можуть бути використані при здійсненні комплексного аналізу видаткової складової місцевих бюджетів соціального призначення, а також в частині розробки заходів щодо зменшення впливу негативних явищ і процесів на механізм реалізації соціальної політики територіальних утворень.

Елементи наукової новизни полягають в узагальненні концептуальних підходів до видатків місцевих бюджетів соціального призначення, здійснення їх впливу на сталий соціально-економічний розвиток територій. В аналітичному спектрі проведено аналіз вітчизняної практики фінансування видатків місцевих бюджетів соціального спрямування, визначено основні проблеми і недоліки.

Окремі результати наукового дослідження опубліковані у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія: *Фінансове забезпечення сталого розвитку*. ЗУНУ: 2023. Випуск 5. на тему: «Шляхи підвищення ролі

місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку територій», а також апробовані на Десятій Всеукраїнській студентській Інтернет – конференції кафедри фінансів ім. С. І. Юрія: *Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди студентської молоді* (Тернопіль, 17 листопада 2023 р.), за результатами якої опубліковано тези доповіді на тему: «Напрями оптимізації видатків місцевих бюджетів соціальної спрямованості в Україні».

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Робота викладена на 75 сторінках машинописного тексту, містить 7 таблиць, 9 рисунків та 60 позицій у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

1.1. Соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів: концептуалізація підходів

Концепція соціальної держави або держави суспільного добробуту насправді має дуже давні коріння, які можна відстежити у філософії та соціальних уявленнях стародавніх цивілізацій. Навіть у працях таких мислителів, як Конфуцій у Китаї чи античних філософів у Греції, зустрічаємо принципи, що утверджують роль держави у забезпеченні суспільної стабільності та відповідальності за добробут своїх громадян. Згідно з цими давніми уявленнями, держава повинна не лише забезпечувати правову стабільність, а й турбуватися про своїх громадян, особливо про тих, хто опинився в складній життєвій ситуації. Ідея захисту злиденних та недопущення надмірної майнової диференціації була вкорінена в багатьох філософських системах.

У XIX столітті в Німеччині виникла ідея «держави загального добробуту», що вплинула на розвиток сучасної концепції соціальної держави. Ця концепція робила акцент на те, що держава має активну роль у забезпеченні благополуччя своїх громадян, надаючи соціальні послуги та заходи підтримки, спрямовані на підвищення якості життя всього суспільства. З тих пір концепція соціальної держави постійно розвивається. Різні країни реалізують її з урахуванням своєї культури, соціально-економічних умов та політичних переконань. Основні принципи залишаються подібними - створення умов для добробуту та підтримки громадян, захист їхніх соціальних прав та зменшення соціальних нерівностей. Ця концепція важлива й сьогодні, оскільки суспільство постійно змінюється, із розвитком технологій та глобалізацією постають нові виклики,

до яких держава повинна адаптуватися, забезпечуючи соціальний захист своїм громадянам та підтримуючи їхні права та потреби.

Вихідним етапом при формуванні концептуальної теорії соціальної держави слід вважати появу перших наукових досліджень, присвячених питанню суспільного добробуту. Думка англійського вченого І. Бентама, зокрема, «Найбільше щастя найбільшій кількості членів суспільства – ось єдина мета, до якої повинен прагнути уряд» [18], є основоположною ідеєю, теоретичним базисом формування принципів соціальної держави.

Вільям Петті, як представник класичної школи політекономії, розвивав ідеї щодо раціональності управління економікою та взаємозв'язку між працею, накопиченням капіталу та державним втручанням у соціальні питання. Основні його концепції, описані вами, відображають його погляди на ефективне використання ресурсів для підтримки соціально вразливих верств населення. В. Петті підкреслював, що створене багатство у країні відображає результат попередньої праці та є накопиченням живих діючих сил. Це означає, що праця та навички, набуті людьми, є ключовими факторами, які призводять до створення багатства в суспільстві. Ця концепція підтримує ідею, що кожен вид праці повинен бути оцінений на відповідному рівні.

Щодо державного втручання, В. Петті вважав, що держава відповідає за надання підтримки соціально вразливим категоріям населення, таким як сироти, вдови, інваліди тощо. Він підтримував ідею державної матеріальної підтримки цих верств населення, оскільки вважав це не лише соціально справедливим, але й економічно доцільним кроком. В. Петті вважав, що інвестування в освіту та підтримку обдарованих дітей є також раціональним кроком для забезпечення майбутнього розвитку суспільства через вкладення в людський капітал. Ці погляди В. Петті демонструють його переконання у необхідності сприяти соціальній справедливості та ефективному використанню ресурсів, що дозволить забезпечити стабільність та розвиток суспільства. Автор акцентував увагу на тому, що «жебракство вартує

суспільству значно дорожче, ніж утримання закладів соціальної допомоги» [33].

Джон Стюарт Мілль, представник класичної школи політекономії, відійшов від загальноприйнятої ідеї про загальнодоступність та обов'язковість освіти, які були популярні у його часи. Він підтримував ідею обмеженого фінансування шкіл з бюджету, вважаючи, що таке фінансування повинно обмежуватися субсидіями шкіл у віддалених районах країни. Д. Мілль, як прихильник принципів *laissez-faire*, вважав, що урядове втручання в сферу освіти повинно бути обмеженим. Він не підтримував ідею загальної обов'язковості освіти, оскільки вважав, що така політика обмежує свободу та вибір людини. Він сприймав освіту як важливий елемент для саморозвитку та розвитку індивідуальних здібностей, але відстоював свободу вибору в цьому питанні. Його підхід був спрямований на те, щоб дати більше волі індивідуумам у виборі, що є для нього фундаментальним принципом. Він вважав, що «суспільство не повинно нав'язувати однаковий стандарт освіти всім, але замість цього дати можливість кожному вибирати той тип освіти, який вважає для себе найбільш придатним» [41].

Генрі Сіджвік та Жан-Шарль Сісмонді, відомі вчені у сфері політичної економії, виступали за активну роль держави в економіці та вважали, що *laissez faire* може призвести до конфлікту між приватними та суспільними інтересами. Вони підтримували ідею, що державне регулювання може бути корисним для досягнення більш рівномірного розподілу суспільних благ і підвищення загального рівня добробуту. Сіджвік підкреслював важливість державного втручання для забезпечення соціальної справедливості та розподілу доходів. Він підтримував ідею, що більш рівномірний розподіл доходів може призвести до підвищення загального рівня добробуту в суспільстві.

Сісмонді, наслідуючи ідеї Сіджвіка, виступав за проведення активної соціальної політики, яка включала соціальне забезпечення працюючих за рахунок роботодавців, створення фондів для матеріальної допомоги

робітникам у випадках безробіття, інвалідності чи старості, а також за обмеження робочого дня та встановлення мінімальної заробітної плати. Ці вчені вважали, що соціальна політика та державне регулювання в економіці є необхідними для забезпечення більш справедливого розподілу благ у суспільстві та підтримки тих, хто потребує допомоги та захисту в умовах нерівності [42].

Альфред Маршалл, видатний економіст-неокласик, відомий своїми важливими внесками в сферу економічної теорії, висловлював погляди на важливість соціальної підтримки зайнятих громадян та розвиток освіти для підтримки продуктивної праці та зростання матеріального благополуччя суспільства. Він підкреслював, що комфортні умови життя, включаючи належне харчування та загальний комфорт, є важливими для забезпечення продуктивної праці. Вважаючи це, він підтримував ідею використання державних коштів на допомогу працюючого населення. Така підтримка створює умови для людей працювати більш ефективно та продуктивно.

Маршалл також наголошував на важливості освіти для розвитку суспільства та збільшення матеріального багатства. Він вважав, що удосконалення шкільної освіти сприяє швидкому росту матеріального багатства нації. Водночас, він бачив негативні наслідки для суспільства, коли талановиті люди не мають можливості реалізувати свій потенціал через відсутність можливостей для навчання або розвитку своїх здібностей. Його підтримка стипендій для обдарованих дітей за рахунок державних та приватних коштів відображає його переконання у важливості підтримки та стимулювання обдарованих особистостей через систему освіти. Це було спрямовано на те, щоб забезпечити доступ до освіти та підтримати тих, хто може внести значний внесок у розвиток суспільства.

Пігу був визнаним вченим у галузі теорії суспільного добробуту, і він розробив концепцію, яка відокремлювала економічний та неекономічний добробут у суспільстві. Він визначав суспільний добробут як суму економічного та неекономічного благополуччя. Він вважав, що

неекономічний добробут тісно пов'язаний із якістю життя, такою як умови довкілля, праці та відпочинку, доступність освіти і медицини. Економічний добробут, з його погляду, вимірюється національним дивідендом, який стосується доходів, створених у суспільстві. Пігу відзначав, що існують негативні ефекти неекономічного характеру, такі як забруднення довкілля, професійні захворювання та безробіття, які потребують уваги та регулювання з боку держави. Його теорія наголошувала на необхідності державного втручання у механізм використання ресурсів та розподілу доходів для покращення якості життя суспільства. Пігу підтримував перерозподіл доходів від багатих до бідних через трансфер доходів. Він вважав, що такий перерозподіл сприяє більш вирівняному розподілу доходів у суспільстві та може сприяти зменшенню соціальних нерівностей. Таке державне втручання, на думку Пігу, «може сприяти поліпшенню суспільного благополуччя та забезпеченню більш справедливих умов для всіх громадян» [45].

В класичній економічній теорії, узагальнюючи підходи представників, добробут розглядається як сума корисностей для всіх індивідів і суспільства в цілому. Основна ідея полягає в максимізації суспільного добробуту через перерозподіл доходів, що може бути здійснене через втручання держави.

Вчені класичної школи економічної думки підкреслювали, що державне втручання має обмежуватися переважно сферою розподілу доходів. Вони підтримували ідею *laissez faire* в сфері виробництва, що означає, що ринкові сили повинні визначати виробництво товарів і послуг без значного втручання держави. Це означає, що вони вважали, що конкуренція та саморегулювання ринку призведуть до ефективності в економіці без значного державного впливу.

Однак, вони підтримували ідею державного втручання у сферу розподілу доходів. Це означає, що держава може втручатися для забезпечення більш справедливого розподілу доходів через податки, соціальні програми та інші інструменти.

Таким чином, класичні економісти підкреслювали важливість втручання держави в аспекти розподілу доходу, але вважали, що ринкові сили мають пріоритет у виробництві, підтримуючи ідею «природної свободи» в цій сфері.

Вільфредо Парето, відомий як вчений-неокласик, дійсно висловлював ідеї, що державні фінанси та бюджетно-податкова політика можуть бути використані для реалізації демократично визначених етичних ідеалів у суспільстві. Парето підтримував ідею, що суспільство може вибрати розподіл національного доходу, який, хоча й може бути менш економічно ефективним, але відповідає соціальним ідеалам справедливості. Він вважав, що це може бути суспільний вибір, коли певний рівень соціальної справедливості вважається важливішим за чисто економічні показники ефективності.

Парето підкреслював, що державне втручання в економіку може бути обґрунтованим, якщо воно відображає соціальні вимоги та цінності суспільства, навіть якщо це суперечить ідеям максимальної економічної ефективності.

Таким чином, Парето висловлював підтримку можливості вибору суспільства в галузі розподілу національного доходу, який може бути менш ефективним, але більш відповідати соціальним або етичним ідеалам справедливості [51]. Так, ідеї Вільфредо Парето стосовно оптимальності утопічні, оскільки дійсно будь-яка діяльність держави стосовно перерозподілу ресурсів і доходів може призвести до виграшу для деяких та втрат для інших.

Підходи Ніколаса Калдора та Джона Гікса в цьому контексті були спрямовані на розвиток критерію, який міг би врахувати вигоди для одних та компенсацію втрат для інших, створюючи таким чином загальне поліпшення добробуту. Цей підхід був відомий як принцип компенсації, який визначав, що зміни в економічних умовах можуть вважатися Парето-оптимальними, якщо вигоди для одних осіб компенсують втрати для інших. Це означає, що якщо деяка державна діяльність, наприклад, перерозподіл доходів,

призводить до виграшу для одних груп населення, але при цьому інші групи, які зазнають втрат, отримують компенсацію у вигляді підвищення їх добробуту, то загальний добробут суспільства зростає.

Принцип компенсації відкрив можливість розробки методів, які дозволяють державі здійснювати політику вирівнювання доходів населення з використанням фіскально-бюджетних інструментів. Цей підхід був спрямований на створення більш справедливих умов для всіх членів суспільства, збільшуючи загальний добробут шляхом компенсації тих, хто може зазнавати втрат в результаті державних дій. Так, після Другої світової війни концепція соціальної держави зазнала активного розвитку, частково завдяки утвердженню кейнсіанських ідей, які пропагували активне державне втручання у економіку. У період від 1940-х до 1970-х років в країнах Західної Європи та США спостерігався значний розвиток систем державної освіти, охорони здоров'я, підтримки житлового будівництва та соціальної допомоги для осіб з низькими доходами. Цей період у економічній літературі часто називають «золотим віком» держави суспільного добробуту. Ідеї А. Ельмера, Т. Маршалла, Р. Тітмуса та інших вчених знаходили підтримку в цьому контексті.

Артур Ельмер підкреслював, що вирівнювання доходів населення вимагає значних суспільних вкладень. Він стверджував, що існування держави суспільного добробуту можливе лише в умовах, коли всі громадяни несуть відповідальність за формування її фінансового базису. Це означає, що колективна відповідальність за фінансування системи соціального добробуту є важливою складовою для її функціонування. У цей період держави активно розвивали програми соціального захисту та витрачали значні кошти на соціальні програми, спрямовані на підвищення добробуту громадян та зменшення соціальних нерівностей [43].

Твердження А. Бріггса стосовно модифікації ринкових сил державою добробуту у трьох напрямках відображає ключові аспекти дії соціальних програм і систем державного соціального захисту. Перш за все, гарантування

індивідам мінімального доходу вказує на те, що держава намагається забезпечити базовий рівень життя для всіх громадян, запобігаючи екстремальному бідності. Другий аспект, який стосується компенсації доходу сімей у випадку соціально-економічних ризиків, підкреслює захист від труднощів чи змін у житті, таких як втрата роботи, тяжкість хвороби чи інші подібні обставини. Нарешті, гарантування усім людям стандарту життя створює мету, що полягає в забезпеченні певного рівня благополуччя для всієї спільності.

Те, що Т. Маршалл і Р. Тітмус висловлювали думку про універсальну державу суспільного добробуту, яка має забезпечувати соціальні права громадян через розвиток систем соціальних трансфертів та рівний доступ до суспільних послуг, підкреслює важливість забезпечення рівності та доступності соціальних послуг для всіх шарів населення та захист їхніх соціальних прав. Це включає в себе рівний доступ до освіти, медичного обслуговування та інших основних послуг, а також розвиток соціальних трансфертів для тих, хто потребує підтримки. Ці приступи підкреслюють соціальний аспект держави та її роль у забезпеченні соціальної справедливості та добробуту громадян [33]. Так, існування держави суспільного добробуту тісно пов'язане з фінансовою підтримкою через бюджети на різних рівнях та соціальні фонди. У наукових дослідженнях відбувалося акцентування уваги на тому, що кошти, збирані через податки та інші джерела, є основним джерелом фінансування соціальних програм, загального добробуту та соціальних трансфертів. Цей теоретичний фундамент створив умови для значного зростання рівня соціальних витрат держави та розширення її втручання в економіку. Проте, у 1970-х роках держава суспільного добробуту потрапила в фінансову кризу. Збільшення соціальних зобов'язань, які стали непосильними для багатьох країн, спровокувало необмежений зріст соціальних витрат держави та посилювало інфляційні процеси. Це спричинило кризу державних фінансів.

Недоліки у фінансуванні та управлінні соціальними програмами призвели до пошуку нових підходів у забезпеченні ефективності та стійкості систем соціального добробуту. Ця криза змусила переглянути підходи до ролі держави у регулюванні соціально-економічного розвитку та знайти більш ефективні та урівноважені методи забезпечення соціального захисту без збільшення фінансових ризиків та нестабільності.

Переважання патерналістських тенденцій у соціальній політиці держави спричинило ослаблення мотивації до праці. Це призвело до формування цілих соціальних груп, що спрямовані на очікування державного піклування та забезпечення свого добробуту через соціальні трансфerti, замість розвитку власних зусиль.

В цьому контексті серед економістів набувають популярності ідеї відмови від патерналізму та підтримки індивідуальної відповідальності особистості за власний добробут. Це означає частковий повернення до механізмів ринкового саморегулювання та підтримки ініціативи кожної окремої особи для досягнення власних цілей у сфері економіки.

Апологети перегляду ролі держави у соціальній політиці були представлені Л. Ерхардом, Ф. Хайєком, Р. Ноузіком та іншими представниками неолібералізму. Л. Ерхард вважав конкуренцію основним інструментом забезпечення добробуту. Він підтримував скорочення соціальних зобов'язань держави замість необмеженого патерналізму шляхом створення "соціального ринкового господарства". Він стверджував, що його основною рисою має стати не широке використання соціальних трансфертів за рахунок державних коштів, а створення умов, за яких кожна людина здатна та зобов'язана піклуватися про свій власний добробут. Це, за його думкою, має стимулювати ініціативу, винахідливість та працьовитість у населення.

Л. Ерхард вважав, що якщо зусилля держави спрямовані на захист кожної особи протягом усього життя, це призведе до відсутності в народі

життєвої сили, бажання досягати успіхів та інших якостей, які є важливими для життя країни [25].

Ф. Хайєк та Р. Нозік виступали за суттєве скорочення соціальних виплат за рахунок державних коштів. Їхні погляди відображали також представники теорії суспільного вибору, зокрема К. Вікселя, Е. Ліндала та Дж. Б'юкенена. За їхніми поглядами, обмеження державного регулювання економіки та розширення ринкових методів у сфері соціальної політики мали бути пріоритетними.

Дж. Б'юкенен вважав, що державні інститути існують не для опіки над людиною, а для досягнення особистих цілей кожного окремого індивіда. Він вважав, що особистий добробут кожної окремої особи є ключовою проблемою соціально-економічного розвитку. Багато сучасних науковців поділяють подібну позицію, наголошуючи на важливості індивідуального добробуту як основної мети досягнення суспільного благополуччя.

Починаючи з 80-х років ХХ століття, концепція людського розвитку почала відігравати ключову роль у визначенні траєкторії розвитку соціальної держави. Вперше ця концепція була сформульована Г. Беккером і подальше розвинута в роботах таких науковців, як М. Блауг, В. Боуен, Е. Денісон, А. Сен, Л. Туро та Т. Шульц, серед інших. В цій концепції висувається принцип, згідно з яким для забезпечення належного рівня життя людина не обов'язково повинна мати безмежно високий дохід. Зростання доходу розширює можливості вибору для людини і сприяє підвищенню доступності суспільних благ. Згідно з цією концепцією, матеріальні ресурси розглядаються як засіб досягнення людського розвитку, і кінцевий результат їх використання виявляється у накопичених знаннях, навичках, та особистих якостях людини.

У сучасних умовах витрати на освіту, підвищення рівня здоров'я та інші аспекти розвитку людини мають значний за обсягом, тривалий за часом та комплексний за характером вплив на економіку та суспільство. Цей вплив нерідко перевершує вигоду, отриману від інвестицій у фізичний капітал [16]. Збільшення видатків бюджетів на соціальну інфраструктуру, освіту та

медицину в розвинених країнах Європи протягом періоду 1960–1990 рр. стало ключовим фактором в значному економічному зростанні.

Принциповим положенням концепції людського розвитку є не просте надання постійної матеріальної допомоги потребуючим через соціальні виплати і компенсації, а зосередження на стимулюванні розвитку цих осіб. Важливим є залучення їх до активного участі в суспільному житті, розширення можливостей для прийняття власних рішень стосовно власного добробуту та збільшення особистої відповідальності за їх реалізацію.

В останні десятиліття світовою тенденцією стало швидке зростання загальних витрат суспільства на розвиток соціальної сфери, у той же час спостерігається стримування росту фінансування програм соціального захисту. Серед характерних особливостей сучасної соціальної держави слід відзначити значну роль, яку відіграють місцеві бюджети у задоволенні потреб громадян. Велика відповідальність за належне функціонування системи соціального захисту, соціальної сфери та житлово-комунального господарства покладена саме на них. Важливо зауважити, що існує взаємозв'язок між видатками місцевих бюджетів і соціальною функцією держави, який відображає діалектичний процес: зміна рівня соціальної відповідальності держави впливає на динаміку видатків бюджету.

У сучасних умовах виконання соціальної функції є невід'ємним атрибутом розвинутої держави, а більшість дебатів у галузі науки спрямовані на визначення меж соціальної відповідальності та необхідних інструментів для її забезпечення. У законодавчій сфері зміст соціальної функції держави закріплений у Конституції, відповідно до якої в Україні життя, здоров'я та безпека громадян визнаються найвищими соціальними цінностями; права та свободи людини, їх захист і гарантування визначають спрямованість державної діяльності та є основним завданням [17]. З цього випливає, що до сфери відповідальності держави входить охорона праці та здоров'я, встановлення соціальних стандартів оплати праці та соціального

забезпечення, державна підтримка сімей і материнства, а також підтримка інвалідів і людей похилого віку, розвиток освітньої системи та інші аспекти.

Отже, видатки місцевих бюджетів соціального спрямування можна розглядати як економічні відносини між громадянами (юридичними та фізичними особами) і місцевими органами влади та самоврядування. Ці відносини виникають у зв'язку з розподілом централізованих фінансових ресурсів, якими керують органи місцевого самоврядування, та їх використанням для виконання завдань, що стосуються задоволення матеріальних і культурних потреб громадян з метою підвищення загального благополуччя суспільства. Зазначені видатки місцевих бюджетів соціального призначення можуть включати витрати на освіту, охорону здоров'я, розвиток фізичних і духовних потреб, а також соціальний захист та підтримку населення.

1.2. Склад, класифікаційні ознаки видатків місцевих бюджетів соціального призначення та їх нормативно-правове забезпечення

Соціальні видатки місцевих бюджетів грають критичну роль у реалізації функцій державних фінансів, особливо в контексті аллокаційної та перерозподільчої (трансфертної) функцій.

Аллокаційна (розподільча) функція передбачає розподіл коштів на різні галузі та сфери діяльності. Соціальні видатки місцевих бюджетів спрямовані на такі сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, житлова політика та інші, що сприяє забезпеченню громадян базовими послугами та можливостями для розвитку.

Перерозподільча (трансфертна) функція передбачає перерозподіл фінансових ресурсів між різними соціальними групами чи регіонами з метою зменшення соціальних нерівностей. Соціальні видатки місцевих бюджетів допомагають забезпечити соціальну допомогу та підтримку тим, хто перебуває в складних життєвих ситуаціях або має обмежені можливості.

Стабілізаційна функція спрямована на забезпечення економічної стабільності та підтримання економіки у періоди кризи чи нестабільності. Хоча соціальні видатки місцевих бюджетів можуть бути менш прямо пов'язаними з цією функцією, але надання соціальної допомоги може впливати на споживчу активність та стабільність певних соціальних груп, що в свою чергу може мати вплив на економічну стабільність.

Таким чином, соціальні видатки місцевих бюджетів є ключовим інструментом для забезпечення не лише соціальних потреб громадян, а й виконання різних функцій у сфері державних фінансів, відповідно до поглядів світових фінансових науковців, таких як Р. Масгрейв та інших.

Для виявлення сутності видатків місцевих бюджетів у сфері соціального призначення необхідно визначати та уточнювати їх класифікаційні ознаки. У вітчизняній літературі існує різноманітні підходи до цієї класифікації, що ґрунтуються на кількох ключових принципах. Основні з них – роль видатків у формуванні ВВП, їх функціональне призначення, місце в бюджетній системі та вплив на відтворювальні процеси. Більшість з цих ознак можна успішно використовувати для класифікації видатків місцевих бюджетів у сфері соціального захисту. Наприклад, оцінюючи роль у виробництві ВВП, можна розділити видатки на дві основні групи: ті, що сприяють розвитку сфери послуг та нематеріального виробництва, такі як освіта, охорона здоров'я, культура, які надають послуги для колективного споживання. Друга група включає видатки, пов'язані з соціальним захистом населення, такі як фінансування соціальних допомог, житлових субсидій та інших форм матеріальної підтримки для малозабезпечених сімей, сімей з дітьми тощо. Ці різні групи видатків відображають різні аспекти соціального призначення витрат місцевих бюджетів.

Видатки місцевих бюджетів соціального призначення розділяються за їхньою роллю у відтворювальних процесах на дві категорії: поточні та капітальні (видатки розвитку). Поточні видатки охоплюють витрати на

утримання закладів соціальної сфери та проведення поточних соціальних трансфертів, спрямовані на забезпечення їхньої простої заміни. Натомість видатки розвитку включають у себе інвестиції в інноваційну діяльність, будівництво та модернізацію соціальних установ та соціального забезпечення, спрямовані на їхнє розширене відтворення.

Залежно від доступності та близькості послуг для споживачів, видатки місцевих бюджетів соціального призначення поділяють на наступні групи:

- Видатки на фінансування бюджетних установ та імплементацію заходів, які забезпечують надання першочергових суспільних послуг, гарантованих державою з максимальним наближенням до споживачів. Ця категорія включає видатки соціального призначення місцевих бюджетів територіальних громад: видатки на місцеві заклади соціальної сфери (навчальні заклади позашкільної та дошкільної освіти, лікарні різних рівнів, культурні установи в міських, сільських та селищних районах), реалізацію програм соціального захисту населення на місцевому рівні та у сферах інтелектуального, духовно-культурного та фізичного розвитку.

- Видатки на фінансування бюджетних установ та реалізацію заходів, спрямованих на забезпечення основних суспільних послуг, що гарантовані для всіх громадян країни, можна узагальнити у дві основні категорії відповідно до їхнього місця походження: видатки з районних бюджетів і бюджетів міст республіканського й обласного значення, які покривають фінансування діяльності закладів соціальної сфери районного і міського значення, такі як загальна середня освіта, лікарні широкого профілю, пологові будинки, музеї, театри та інші заклади культури. Це також включає фінансування державних програм соціального захисту різних громадянських категорій та інші витрати.

- Видатки з обласних і республіканського бюджетів, спрямовані на забезпечення гарантованих державою соціальних послуг для окремих категорій громадян або фінансування соціальних програм, які є потрібними в усіх регіонах країни. Це включає видатки на діяльність закладів соціальної

сфери обласного та республіканського рівня, таких як спеціалізовані школи для дітей окремих категорій, спеціалізовані обласні лікарні та заклади культури обласного або республіканського значення. Крім того, вони охоплюють державні програми соціального захисту інвалідів та інших пільгових громадянських категорій, а також обласні та республіканські програми інтелектуального, духовно-культурного та фізичного розвитку.

Окрім зазначених критеріїв класифікації, видатки місцевих бюджетів у сфері соціального спрямування можуть бути розподілені відповідно до функціонального, відомчого або програмного призначення, а також за типами, способами витрачання та іншими ознаками.

На нашу думку, з урахуванням характеру потреб, на які спрямовані кошти, видатки місцевих бюджетів у сфері соціального призначення цілком доцільно розподілити на дві групи:

1. видатки бюджетів, спрямовані на задоволення первинних фізіологічних потреб людини та потреб в безпеці, що охоплюють забезпечення основ життєдіяльності. Це включає видатки на охорону здоров'я, соціальне забезпечення. Вони спрямовані на гарантування безпеки життєдіяльності окремої особи (охорона здоров'я) та створення безпечних умов для її проживання;

2. витрати з бюджетів, спрямовані на задоволення інтелектуальних та духовно-культурних потреб (просвітницькі витрати), призначені для задоволення вторинних потреб людини у визнанні та самореалізації. До цієї групи належать витрати на освіту, фізичний та духовно-культурний розвиток, які спрямовані на задоволення інтелектуальних та духовно-культурних потреб окремої особи.

Отже, напрацювання науковців протягом багатьох століть призвела до формування у сучасний період ряду ключових ідей, узагальнення яких дозволяє нам визначити певні фінансові пріоритети у розвитку соціальної держави:

– створення умов для самостійного забезпечення належного рівня індивідуального добробуту людиною та її сім'єю полягає у гарантуванні доступності загальної та професійної освіти, медичного обслуговування, сприянні приватної ініціативи через підтримку малого бізнесу, спрощенні доступу підприємців до фінансових ресурсів та іншого;

– розвиток системи соціального захисту для непрацездатних осіб повинен відповідати сформованим соціальним стандартам країни;

– сприяння розвитку системи соціальної підтримки громадян у випадках соціальних ризиків через соціальні допомоги, субсидії, пільги та інші заходи.

Втілення зазначених пріоритетів розвитку соціальної держави потребує значних фінансових ресурсів. Підсумовуючи розгляд ключових аспектів, можемо зазначити, що видатки місцевих бюджетів соціального призначення є складним економічним явищем з багатьма аспектами. Як засіб для втілення соціальної функції держави, вони відображають свою складну економічну природу. Значна економічна та суспільна важливість питань, пов'язаних з видатками соціального спрямування місцевих бюджетів, різноманітність підходів до їх змісту, структури та призначення, вимагає подальших наукових досліджень для формування теоретичної бази для ефективного використання обмежених державних коштів та задоволення суспільних потреб.

Нормативно-правове забезпечення, котре регулює правовідносини в площині функціонування місцевих бюджетів, здійснення видатків соціального призначення в Україні представлене у: Конституції України, Бюджетному кодексі України, Податковому кодексі України, Законах України «Про Державний бюджет України на відповідний рік», Законі України «Про місцеве самоврядування», Законі України «Про освіту», Законі України «Про вищу освіту», Законі України «Про професійно-технічну освіту», рішеннях про місцеві бюджети, інших законодавчих документах органів влади і управління та місцевого самоврядування.

Казначейське обслуговування місцевих бюджетів реалізується на практиці органами ДКСУ відповідно до статті 43 Бюджетного кодексу України, у якій зазначено, що «...при виконанні місцевих бюджетів застосовується казначейське обслуговування бюджетних коштів» [8]. Процедури казначейського обслуговування бюджетних коштів представлено на рис. 1.1.

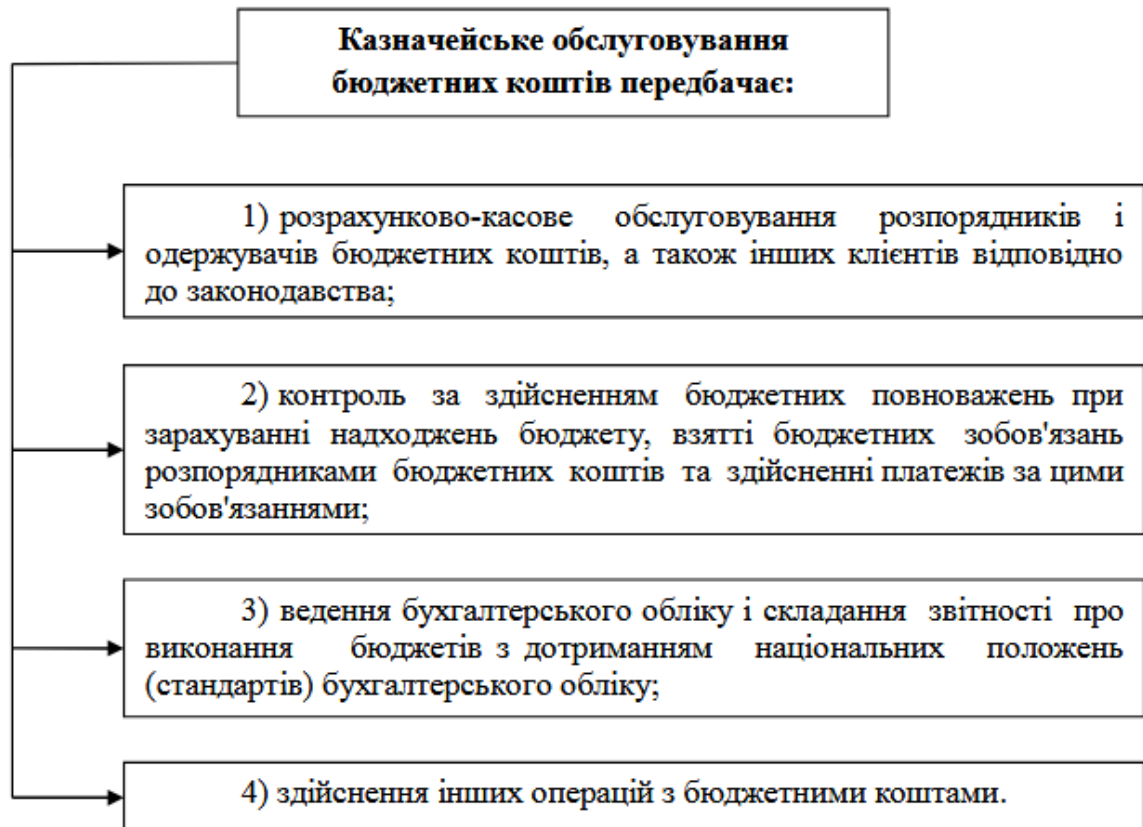

Рис. 1.1. Стадії казначейського обслуговування місцевих бюджетів

Примітка. Складено за даними [8]

Бюджетним кодексом врегульовує питання щодо визначення видів видатків місцевих бюджетів, їх класифікацій, а також розподілу видатків між різними видами місцевих і державного бюджетів. А саме, у статті 82 Бюджетного кодексу визначено види видатків бюджетів в Україні (див. табл. 1.1.). Джерелами фінансування цих видатків є кошти державного та місцевих бюджетів. Зокрема, «видатки, визначені пунктом 1, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України. Видатки, визначені пунктами

2 і 3 здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету України» [8].

Таблиця 1.1.

Види та джерела здійснення видатків бюджетів

Види видатків бюджетів	Джерела здійснення видатків
1) Видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші передбачені БКУ видатки, які не можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню.	Кошти Державного бюджету України
2) Видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу субсидіарності.	Кошти місцевих бюджетів, у тому числі трансферти з державного бюджету
3) Видатки на реалізацію прав та обов'язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер і визначені законами України.	

Примітка. Складено автором за даними джерела [8]

Статтею 86 Бюджетного кодексу України встановлено критерії для розмежування окремих видів видатків між бюджетами на місцевому рівні (див. рис. 1.3).

Розмежування конкретних видів видатків між місцевими бюджетами ґрунтується на принципі субсидіарності, а також враховує повноту надання суспільних послуг, що гарантовані державою, та їх максимальне наближення до безпосередніх споживачів. На рис. 1.2 подано склад видатків бюджетів міст республіканського та обласного значення, районних бюджетів та бюджетів територіальних громад.

Формування та виконання місцевих бюджетів охоплює всі етапи бюджетного процесу на місцях. Це включає підготовку, обговорення та прийняття рішень щодо місцевих бюджетів, що в наукових матеріалах відображається через бюджетне планування, а також виконання місцевих бюджетів як окремі фази бюджетного процесу. Усі етапи бюджетного процесу пронизані процедурами, пов'язаними із здійсненням бюджетного

контролю та аудиту відповідно до бюджетного законодавства [8], яке вимагає дотримання юридичних норм у сфері оцінки ефективності управління бюджетними коштами. Учасниками бюджетного процесу на кожному етапі є установи, органи та посадові особи, які мають відповідні повноваження.

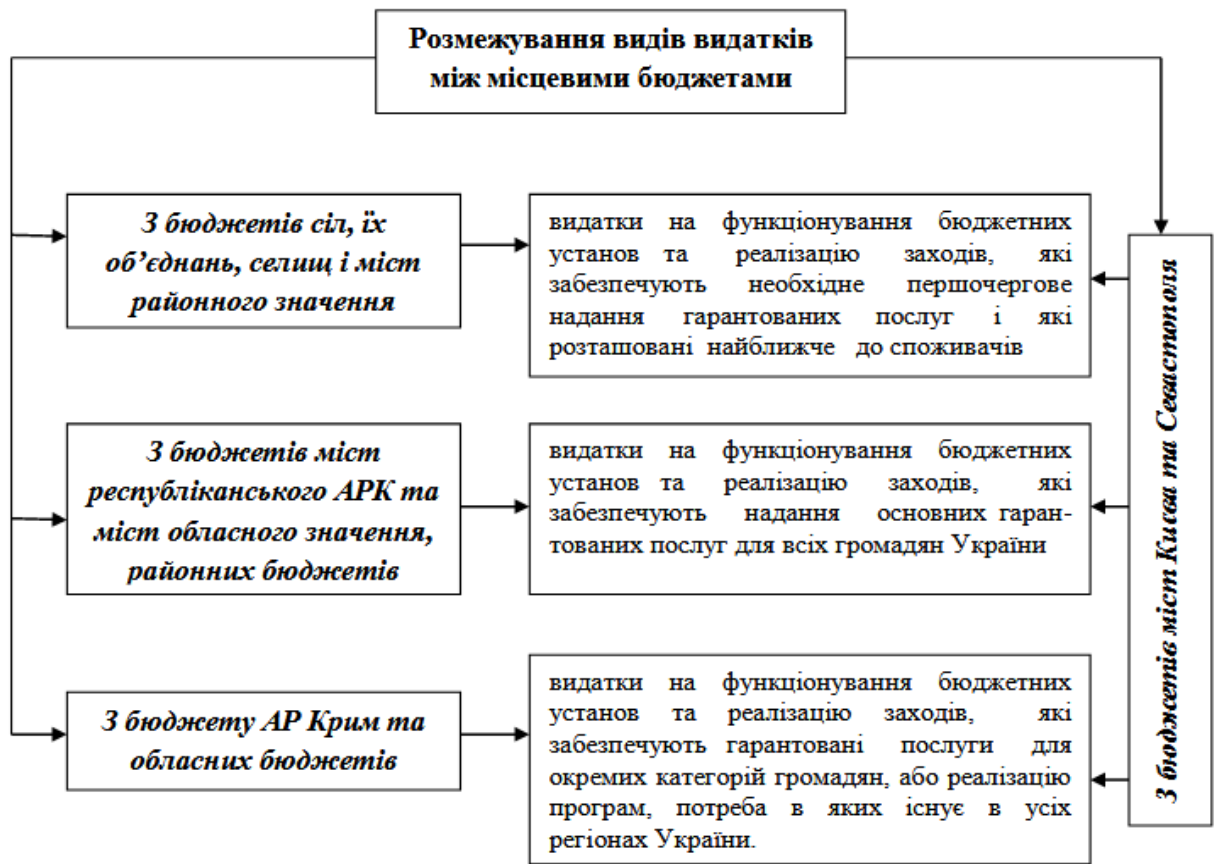

Рис. 1.2. Розмежування витратів між видами місцевих бюджетів України

Примітка. Складено автором за даними джерела [8]

Виконання державних та місцевих бюджетів за витатками базується на застосуванні програмно-цільового методу, що включає в себе наявність бюджетних програм, визначених відповідальних виконавців цих програм, розроблення паспортів програм та встановлення результативних показників для оцінки виконання програм. Формування бюджетних програм проводиться головними розпорядниками бюджетних ресурсів як для реалізації програм державного бюджету, так і для місцевих бюджетів.

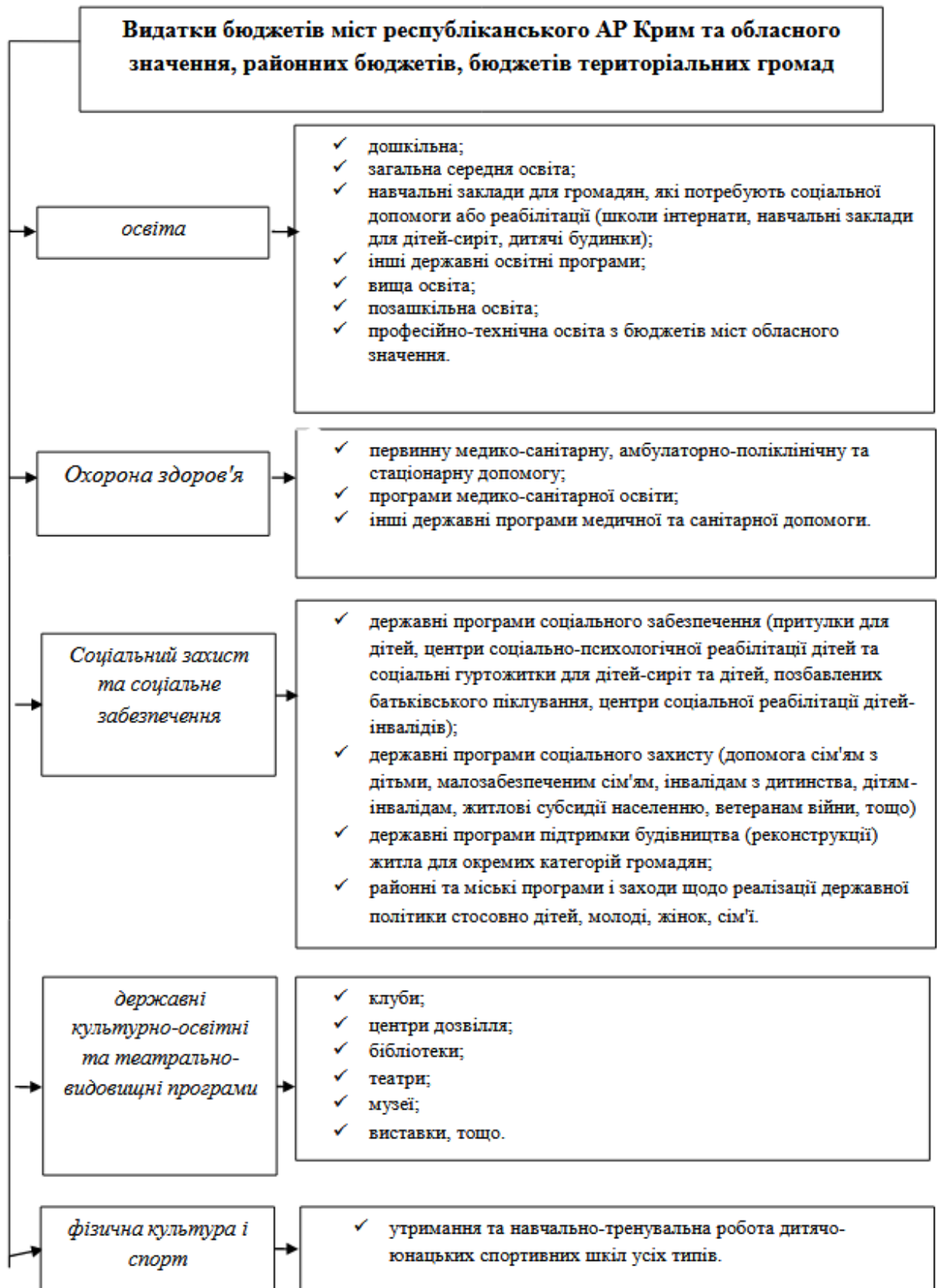

Рис. 1.3. Склад видатків бюджетів окремих адміністративно-

Головні відповідальні виконавці для конкретних бюджетних програм визначаються основним розпорядником коштів у межах розроблених планів розвитку територій та прийнятих рішень щодо місцевих бюджетів. Щодо державного бюджету, ця відповідальність визначається відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на відповідний рік» (див. табл. 1.2). Відповідальні виконавці проходять процедуру узгодження з Міністерством фінансів, на рівні місцевого самоврядування - з відповідним місцевим фінансовим органом.

Таблиця 1.2

**Головні розпорядники бюджетних коштів за бюджетними
призначеннями**

Головними розпорядниками бюджетних коштів можуть бути	
❖ за бюджетними призначеннями, визначеними законом про Державний бюджет України	➤ установи, уповноважені забезпечувати діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України в особі їх керівників; міністерства, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди та інші органи, безпосередньо визначені Конституцією України, в особі їх керівників, а також Національна академія наук України;
❖ за бюджетними призначеннями, визначеними рішенням про бюджет Автономної Республіки Крим	➤ уповноважені юридичні особи, що забезпечують діяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також міністерства та інші органи влади Автономної Республіки Крим в особі їх керівників;
❖ за бюджетними призначеннями, визначеними іншими рішеннями про місцеві бюджети	➤ місцеві державні адміністрації, виконавчі органи та апарати місцевих рад, управління, відділи та інші самостійні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій.

Примітка. Складено автором за даними джерела [8]

Особі, яка відповідає за виконання бюджетної програми, в межах визначених бюджетних призначень, покладається відповідальність за забезпечення «...цільового та ефективного використання бюджетних коштів протягом усього терміну виконання програми [8].

З метою оцінки ефективності фінансування бюджетної програми визначаються її результативні показники, які включають кількісні та якісні індикатори, що вказують на ступінь досягнення цілей бюджетної програми й

підтверджуються державною статистичною, фінансовою та внутрішньою звітністю.

Застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі для виконання місцевих бюджетів почалося від 2019 року, проте й на сьогоднішній день існують деякі проблеми й аспекти, які ускладнюють його практичну реалізацію. У більшості випадків у бюджетах територіальних громад, тобто на найнижчому рівні, виконання бюджету здійснюється в ручному режимі.

Законом України «Про освіту» автономію «закладів освіти визначено як право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності в прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законодавством» [38]. Законом України «Про повну загальну середню освіту» не тільки підтверджено, а й «закріплено та розширено автономні повноваження закладів загальної середньої освіти, визначено поняття академічної, організаційної, кадрової й фінансової автономії» [39].

На наш погляд, ключовою областю автономії школи є її фінансування та управління цими коштами. Фінансування та витрати загальноосвітніх навчальних закладів (ЗЗСО) розподіляються на два основних напрямки. Перший – це поточні витрати, такі як виплати заробітної плати вчителям та іншому персоналу, витрати на матеріали, обладнання, медикаменти, оплату комунальних послуг та енергоносіїв. Другий напрямок — це капітальні інвестиції, що включають придбання основного обладнання, предметів тривалого використання, будівництво, капітальний ремонт, реконструкцію та реставрацію. Однак для ефективної роботи ЗЗСО також важливі умови формування їх фінансових ресурсів та аналіз використання державних та місцевих бюджетних коштів.

Найтипівішими ознаками неефективного управління та використання коштів державного й місцевих бюджетів є: недоліки в плануванні, відсутність обґрунтованого прогнозування та планування, прийняття необґрунтованих управлінських рішень, нецільове використання коштів, довготривале утримання неспожитих коштів освітньої субвенції без їхнього використання на рахунках відповідних управителів бюджету та на рахунках освітніх установ тощо.

У Бюджетному кодексі України порушується проблема «забезпечення ефективного витрачання бюджетних коштів, обґрунтовується доцільність і необхідність здійснення оцінки, контролю за цим процесом; передбачено, що відповідальність за бюджетні правопорушення настає в разі нецільового використання бюджетних коштів, порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо прийняття ними бюджетних зобов'язань тощо» [8].

Для успішного аналізу використання фінансових ресурсів у сфері загальної середньої освіти, включаючи кошти цільових освітніх субвенцій, які спрямовані на заклади, що забезпечують загальну середню освіту, потрібна єдина методологічна база для збору інформації та інструментальні засоби обробки фінансових даних. Це не лише дозволить вирішити питання місцевого значення та здійснення контролю за запропонованими заходами, а й уможливить проведення аналітичних досліджень на національному та регіональному рівнях.

Висновок до розділу 1

Видатки місцевих бюджетів охоплюють економічні відносини стосовно розподілу та використання коштів основного централізованого фонду держави за функціональним, цільовим, галузевим та територіальним спрямуванням, відповідно до функцій та повноважень органів місцевого самоврядування.

Видатки місцевих бюджетів соціального спрямування розглядають як економічні відносини між громадянами (юридичними та фізичними особами) і місцевими органами влади та самоврядування. Ці відносини виникають у зв'язку з розподілом централізованих фінансових ресурсів, якими керують органи місцевого самоврядування, та їх використанням для виконання завдань, що стосуються задоволення матеріальних і культурних потреб громадян з метою підвищення загального благополуччя суспільства. Зазначені видатки місцевих бюджетів соціального призначення включають витрати на освіту, охорону здоров'я, розвиток фізичних і духовних потреб, а також соціальний захист та підтримку населення.

Напрацювання науковців протягом багатьох століть призвела до формування у сучасний період ряду ключових ідей, узагальнення яких дозволяє нам визначити певні фінансові пріоритети у розвитку соціальної держави:

- створення умов для самостійного забезпечення належного рівня індивідуального добробуту людиною та її сім'єю полягає у гарантуванні доступності загальної та професійної освіти, медичного обслуговування, сприянні приватної ініціативи через підтримку малого бізнесу, спрощенні доступу підприємців до фінансових ресурсів та іншого;

- розвиток системи соціального захисту для непрацевдатних осіб повинен відповідати сформованим соціальним стандартам країни;

- сприяння розвитку системи соціальної підтримки громадян у випадках соціальних ризиків через соціальні допомоги, субсидії, пільги та інші заходи.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

2.1. Прагматика видатків місцевих бюджетів на освіту

Під час оцінки рівня розвитку вітчизняної економіки першочерговими є соціальні індикатори, які включають: тенденцію у реальній заробітній платі, рівні зайнятості та безробіття, а також якості життя населення. Фінансування соціальних сфер становить визначальний компонент у бюджетах багатьох країн та визначає економічну атмосферу країни в цілому. Побудова ринкової економіки з акцентом на соціальний аспект є ключовою метою у стратегії перетворення економік різних країн світу, включаючи регіональний і місцевий рівні.

У таблиці 2.1 представлена динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів соціального призначення, яка охоплює сегменти охорони здоров'я, духовного та фізичного розвитку, освіти, соціального захисту і соціального забезпечення.

Таблиця 2.1

Динаміка видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу за період 2020-2022 років

показники	2020 рік		2021 рік		2022 рік		Приріст, млрд. грн.
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Всього видатків, <i>в тому числі:</i>	478,1	100,0	569,5	100,0	484,3	100,0	6,19
Видатки соціального призначення, <i>з них:</i>	295,5	61,9	337,7	59,2	315,0	65,0	19,5
Охорона здоров'я	50,9	10,6	33,1	5,8	31,0	6,4	-19,9
Духовний та фізичний розвиток	21,9	4,6	27,4	5,8	22,6	4,7	0,7
Освіта	199,4	41,7	249,1	43,7	232,3	47,9	32,9
Соціальний захист і соціальне забезпечення	24,0	5,0	28,1	4,9	29,2	6,0	5,2

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

За період 2020-2022 років видатки місцевих бюджетів соціального призначення зросли на 19,5 млрд. грн. при зростанні загального обсягу видатків місцевих бюджетів на 6,9 млрд. грн. Проте, слід відмітити, що у 2021 році проти 2020 року обсяг видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу зріс на 42,2 млрд. грн., то у наступному 2022 році даний показник скоротився на 22,7 млрд. грн. у порівнянні з попереднім роком. Дана ситуація обумовлена початком військової агресії росії проти України та початком повномасштабної війни, яка призвела до внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України» на 2022 рік з переорієнтацією напрямів фінансування видатків бюджетів різних рівнів на воєнні цілі і відповідно скорочення фінансування інших статей видатків, зокрема і на соціальну сферу. Окрім того, скорочення обсягу видатків місцевих бюджетів соціального призначення пов'язано зі зміною механізму фінансування таких галузей як: охорона здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення. Зокрема, їх фінансування проводилося за окремими програмами і за рахунок коштів Державного бюджету України. В цілому, за цей період фінансування видатків місцевих бюджетів соціального призначення вказує на ріст показників видатків, спрямованих на освіту та духовний і фізичний розвиток у сумі 32,9 млрд. грн. та 0,7 млрд. грн. відповідно. Фінансування даних видатків здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Питома вага видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу в динаміці років зросла з 61,9 % у 2020 році до 65 % у 2022 році, або на 3,1 %. Суттєво скоротилася частка видатків на охорону здоров'я з 10,6 % у загальній структурі видатків бюджету до 6,4 %, або на 4,2 %. Структуру видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу в динаміці 2020-2022 років подано на рис. 2.1.

Серед видатків на соціальну сферу найбільшими обсягами фінансування вирізняється освіта. Її частка у структурі видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу зросла з 41,7 % у 2020 році до 47,9 % у 2022 році (див. рис. 2.2).

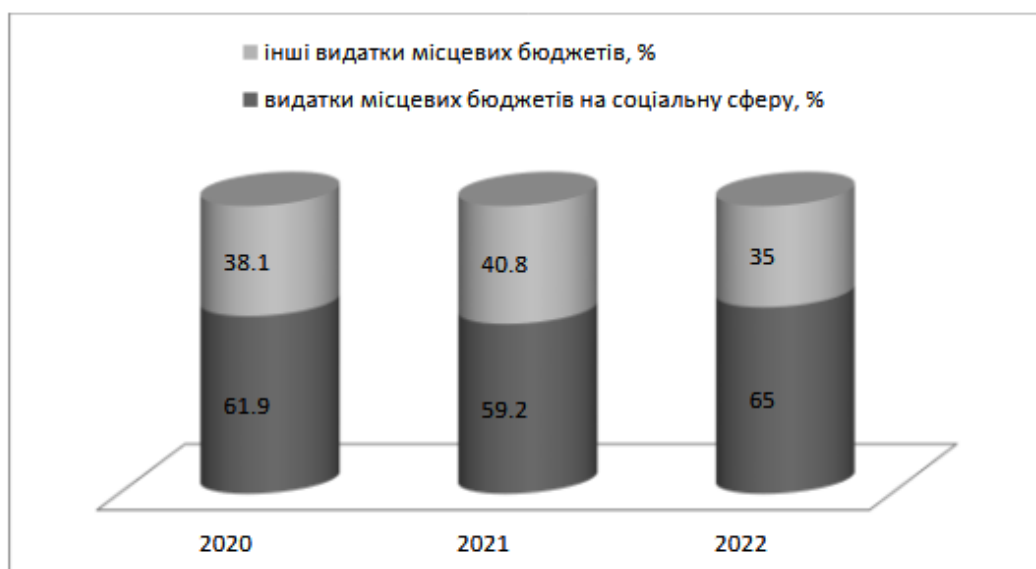

Рис. 2.1. Динаміка частки видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу в Україні за період 2020-2022 років, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

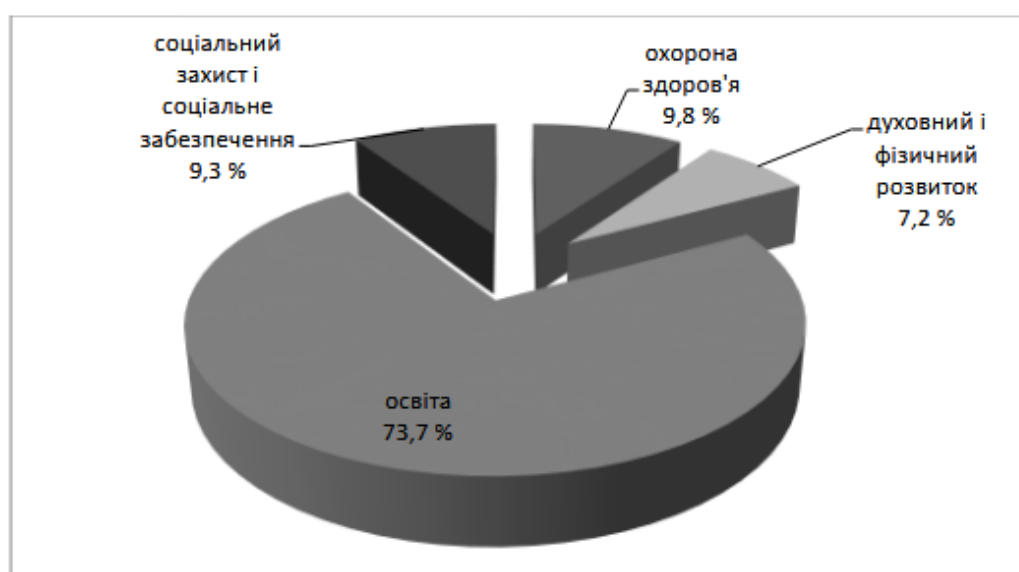

Рис. 2.2. Структура видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу у 2022 році, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

Освіта є ключовим сектором, фінансування якого відбувається за рахунок місцевих бюджетів і входить до складу видатків на соціальну сферу. Сучасна система освіти в Україні перебуває у стані активного

трансформування, яке обумовлене не лише глобальними тенденціями (формування інформаційного суспільства, зростання важливості знань та нові вимоги виробництва до інновацій), але й реформами в українському суспільстві та державній політиці. Роль держави полягає не лише в надходженні різноманітних фінансових ресурсів, а й у створенні гнучкої моделі фінансування системи освіти, яка передбачає комплекс заходів і стимулюючих інструментів, а також включає економічний механізм для покращення управління цією галуззю.

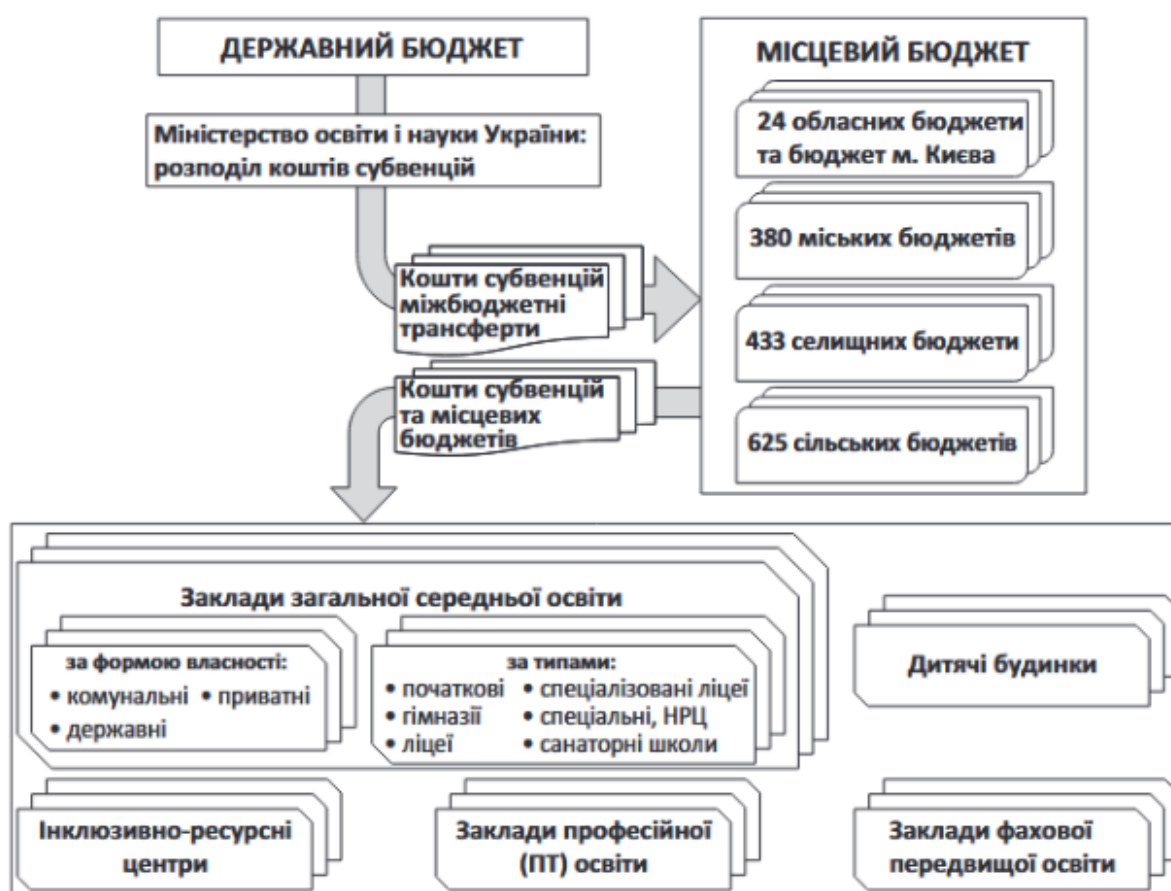

Рис. 2.3. Схема організації фінансового забезпечення закладів освіти, що надають загальну середню освіту, за рахунок міжбюджетних трансфертів із державного бюджету та коштів місцевих бюджетів [38]

Динаміку видатків місцевих бюджетів на освіту подано у таблиці 2.2. У структурі видатків місцевих бюджетів на освіту найбільшу частку складають видатки на загальну середню освіту – 62,3 % у 2022 році і цей показник за три останні роки має тенденцію до зростання (з 61,2 % до 62,3 %).

Таблиця 2.2

**Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів України
на освіту за період 2020-2022 років**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Приріст, млрд. грн.
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Освіта, всього, в тому числі:	199,4	100,0	249,1	100,0	232,3	100,0	32,9
дошкільна освіта	37,6	18,85	48,6	19,5	40,7	17,5	3,1
загальна середня освіта	122,1	61,22	149,5	60,0	144,8	62,3	22,7
професійно-технічна освіта	11,1	5,56	13,7	5,5	15,0	6,5	3,9
фахова передвища та вища освіта	8,9	4,46	11,0	4,4	10,8	4,6	1,9
післядипломна освіта	0,7	0,35	0,9	0,36	0,9	0,4	0,2
позашкільна освіта	11,0	5,51	13,4	5,38	12,6	5,4	1,6
інші заклади та заходи в сфері освіти	8,0	4,0	11,9	4,8	7,4	3,2	-0,6

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

Зокрема, аналізуючи дані показники у динаміці 2020-2022 років слід звернути увагу на їх скорочення у 2021 році на 1,2 відсоткових пункти проти 2020 року. При цьому динаміка абсолютних показників зазначених видатків зображає їх зростають з 122,1 млрд. грн. у 2020 році до 144,8 млрд. грн. у 2022 році, або на 22,7 млрд. грн. Зростання обсягу фінансування загальної середньої освіти пов'язано із нововведеннями у освітній галузі, зокрема щодо формули розподілу освітньої субвенції за окремими рівнями бюджетної системи, а також із виконанням бюджетної програми «Нова українська школа».

Другою за обсягом бюджетного фінансування освітньої галузі з місцевих бюджетів сферою є дошкільна освіта. Динаміка абсолютних показників фінансування цих видатків вказує на їх зростання з 37,6 млрд. грн. у 2020 році до 48,6 млрд. грн. у 2021 році і скороченням цих показників у 2022 році до рівня 40,7 млрд. грн. Частка видатків місцевих бюджетів на

дошкільну освіту у структурі фінансування освіти в цілому знаходиться в діапазоні 17,5 % – 19,5 % (див. рис. 2.4).

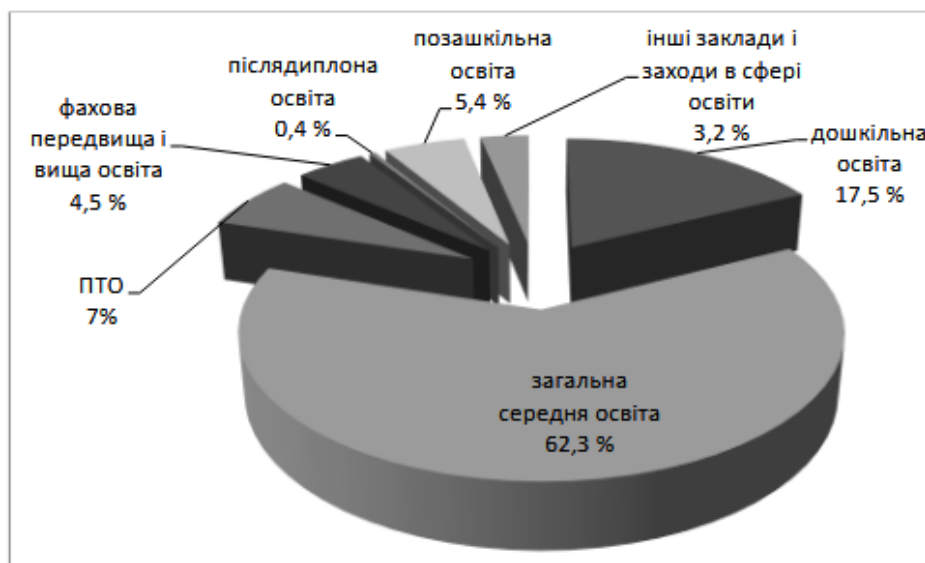

Рис. 2.4. Структура видатків місцевих бюджетів України на освіту в розрізі її складових у 2022 році, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

Суттєвий обсяг бюджетного фінансування характерний для позашкільної та професійно-технічної освіти (ПТО). Ці видатки займають третє місце у складі бюджетного фінансування освіти. Зокрема, динаміка абсолютних значень фінансування позашкільної освіти за період 2020-2022 років поступово зросла з 11 млрд. грн. до 12,6 млрд. грн., або на 1,6 млрд. грн. Питома вага цих видатків у структурі видаткової частини місцевих бюджетів на освітню галузь становить 5,4 %.

Видатки місцевих бюджетів на ПТО також зросли з 11,1 млрд. грн. у 2020 році до 15 млрд. грн. у 2022 році, ріст склав 3,9 млрд. грн., його питома вага у освітніх видатках становила 6,5 %.

Найнижчими показниками бюджетного фінансування у сфері освіти є післядипломна освіта, питома вага якої складає 0,4 % серед усіх освітніх видатків. Фінансування інших закладів та заходів в сфері освіти займають 3,2 % усіх освітніх видатків або 7,4 млрд. грн. у 2022 році.

Таким чином, серед складу видатків місцевих бюджетів на освітню галузь фінансування загальної середньої освіти, дошкільної освіти, ПТО та позашкільної освіти складає більше 92 % усіх видатків на освіту. Інші освітні напрями займають менше 8 %.

Держава усіяко сприяє доступу усіх громадян до освітніх послуг. Зокрема, у 2022 році передбачено «субвенцію на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами (ООП), а саме: сліпим дітям та зі зниженим зором, глухим та зі зниженим слухом, з тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, з порушенням інтелектуального розвитку, зі складними порушеннями розвитку (в т. ч. із розладами аутичного спектра)» [38]. Кошти направляються до «закладів освіти, у яких навчаються ці особи, таких типів: заклади дошкільної освіти (ЗДО), крім ЗДО (ясел-садків) компенсуючого типу, будинків дитини, ЗДО (дитячих будинків) інтернатного типу; ЗЗСО, крім спеціальних шкіл, санаторних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів; ЗП(ПТ)О державної та комунальної форм власності. Кошти субвенції використовуються на оплату проведення (надання) додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг), що визначені індивідуальною програмою розвитку, та придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, що дають змогу опанувати навчальну програму, для осіб з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в інклюзивних класах (групах) закладів освіти» [38].

Запланований розмір субвенції для державної підтримки осіб з особливими освітніми потребами на 2022 рік загалом по Україні складає 504,5 млн. грн., у той час як залишкова сума коштів станом на 1 січня 2022 року склала 204 млн. грн.

Наукові дослідження свідчать, що реформування системи фінансування закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) в Україні здійснюється на основі принципу децентралізації, який використовують провідні держави світу та країни-члени Європейського союзу. Це зумовлено розвитком цифрових

технологій, зміною стратегічних цілей для шкільної освіти та збільшенням компетентностей, які мають отримати випускники повної загальної середньої освіти. Аналітичні дослідження вказують, що в країнах Європейського союзу загальна середня освіта є обов'язковою й безоплатною, фінансується на рівні держави через субвенції та гранти. Також варто зауважити, що у ряді країн ЄС школам надається повна автономія у використанні фінансових коштів, а частину функцій розподілу та контролю передано на рівень місцевого самоврядування.

Після отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 23 червня 2022 року виникають нові виклики та стратегічні завдання щодо реформування освіти та фінансового забезпечення за рахунок міжбюджетних трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів. Розподіл коштів освітньої субвенції здійснюється Міністерством освіти і науки за допомогою спеціальної формули, яка базується на достовірних статистичних даних щодо кількості учнів, заповненості класів, типів закладів та іншого. Це є кроком у напрямку надання більшої автономії закладам загальної середньої освіти у розподілі та використанні фінансових ресурсів. Щорічно формула розподілу коштів освітньої субвенції переглядається, коригується з урахуванням результатів аналітичних досліджень.

У процесі проведення аналізу використання коштів освітньої субвенції на рівні територіальних громад в Україні у 2021 році виявлено «проблемні питання, пов'язані з накопиченням залишків коштів освітньої субвенції, що може свідчити про нерівномірний розподіл коштів субвенції за допомогою формули, невраховані чинники, котрі впливають на витрачання коштів, або про так звану економію коштів місцевими органами самоврядування» [43].

Отже, для раціонального використання коштів державного та місцевих бюджетів на фінансування шкільної освіти в Україні надзвичайно важливі ефективні та своєчасні рішення органів місцевого самоврядування. Від їхньої

дії залежить якість та доступність освіти, а також можливість підвищення заробітної плати педагогічних працівників за рахунок внутрішніх ресурсів.

Починаючи з 2021/2022 навчального року, Міністерством освіти та науки України були запроваджені конкретні заходи, спрямовані на перехід до індивідуальної, анонімованої інформації про педагогічних працівників та учнів, з метою створення належних баз даних стосовно статистичних та аналітичних показників. Це ініціатива, яка покликана покращити розподіл коштів освітньої субвенції та скоротити невикористані залишки фінансових ресурсів.

2.2. Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток

Одним з найсуттєвіших аспектів у перетворенні механізмів фінансування охорони здоров'я є його зв'язок з управлінням: роллю, функціями та взаємовідносинами між установами, які беруть участь у розробці та реалізації політики у сфері фінансування системи охорони здоров'я. Одним із ключових завдань реформування фінансування охорони здоров'я в Україні є оптимізація міжбюджетного фінансування системи. Уряд України починаючи з 2015 року започаткував трансформаційні зміни у системі охорони здоров'я з метою покращення показників здоров'я населення та забезпечення фінансового захисту від надмірних витрат за рахунок підвищення ефективності, модернізації застарілих систем надання послуг, поліпшення доступності медичних послуг та підвищення якості догляду. Загальна трансформація галузі передбачає концентрацію уваги перш за все на реформуванні фінансування охорони здоров'я, що сприятиме прискоренню змін у наданні послуг, стимулюванню результатів та використанню інформаційних рішень як індикаторів успішних реформ. Тому надалі

важливим залишається моніторинг трансформацій у сфері охорони здоров'я та впровадження змін у механізмах фінансування цієї галузі.

Стратегія фінансування охорони здоров'я була визначена у концептуальному документі, який отримав схвалення Кабінету Міністрів України в жовтні 2017 року, а також в Законі України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" та пакеті відповідних підзаконних актів. Цей пакет документів створив міцну правову та політичну базу для впровадження нових механізмів фінансування системи охорони здоров'я. Реалізація реформи передбачалася поетапно. Перша фаза реформи була спрямована на першинну медико-санітарну допомогу (ПМСД), тоді як друга фаза орієнтувалася на вторинну та третинну ланки медичної допомоги. З 2018 року сформовано новий інститут – Національна служба здоров'я України (НСЗУ) – «національне страхове агентство, що забезпечує покриття низки пільг для населення в межах доступного фіскального простору» [44].

Національна служба здоров'я України була створена з метою розпочати стратегічні закупівлі медичних послуг від постачальників (для послуг, включених до пакету пільг). Шляхом об'єднання фінансових ресурсів під егідою НСЗУ, уряд спрямовує зусилля на зменшення фрагментації розподілу ресурсів. Оскільки обмежена можливість істотно збільшити ресурси на центральному рівні, реформа спрямована на місцеві органи влади для поліпшення надання послуг. Проте, без ретельного моніторингу та своєчасних коригувальних заходів поточна політика бюджетної децентралізації, що суттєво розширює податкові повноваження та автономію місцевих органів влади, може ненавмисно призвести до менш справедливого та ефективного розподілу витрат на охорону здоров'я по всій країні. Зазначене пов'язано із реформою сфери охорони здоров'я, адже «...застаріла модель фінансування медицини передбачала спрямування бюджетних коштів на утримання медичної інфраструктури, а не на відшкодування фінансових ризиків громадян у разі хвороби» [37].

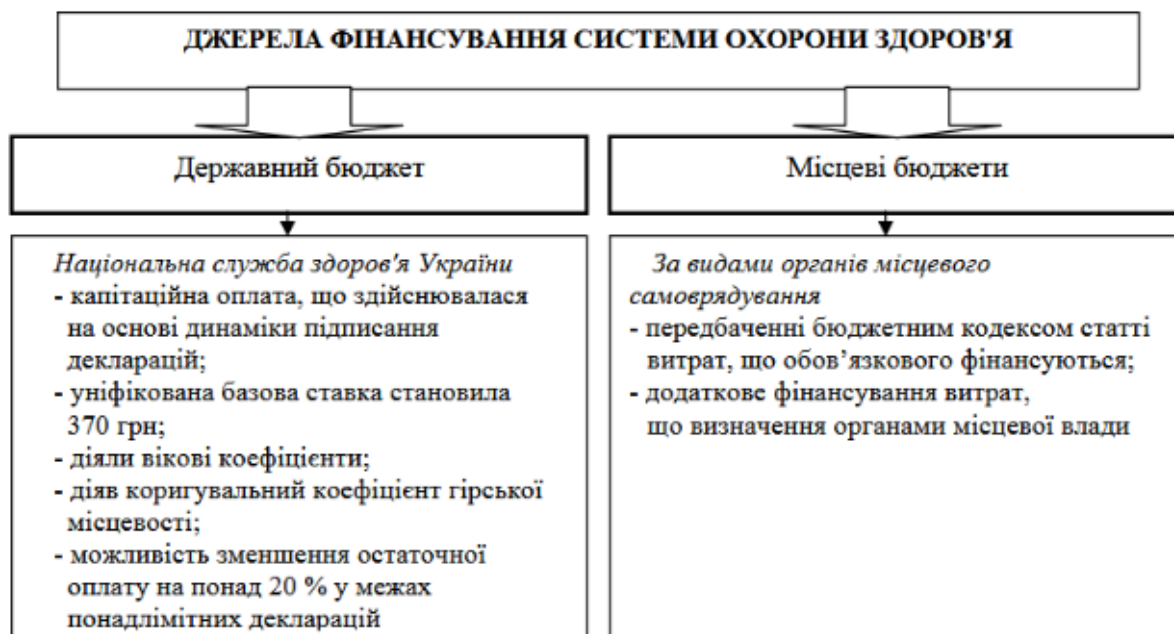

Рис. 2.5. Джерела фінансування системи охорони здоров'я в Україні

[44]

Запроваджені зміни до підходів фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я були ініційовані Міністерством фінансів України, що передбачало проведення системної реформи даної галузі з 2019 року. Дана реформа базується на новій моделі, заснованій на принципах медичного страхування. Відтак, сьогодні основна робота здійснюється над формуванням нормативно-правової бази, яка сприятиме впровадженню «...гарантованого державою універсального пакету медичних послуг, механізму «гроші йдуть за пацієнтом», автономізацію закладів охорони здоров'я» [34].

У таблиці 2.3 подано динаміку, склад і структуру видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я за період 2020-2022 років в Україні. Слід відмітити, що за аналізований період обсяг фінансування охорони здоров'я за рахунок коштів місцевих бюджетів значно скоротився з 50,9 млрд. грн. у 2020 році до 31 млрд. грн. у 2022 році, або на 19,9 млрд. грн. Такий стан справ пов'язаний із зміною основного джерела фінансування сфери охорони здоров'я, а саме, фінансування медичної галузі здійснювалося при реалізації бюджетних програм за рахунок коштів державного бюджету. На рис. 2.5

зображено джерела фінансування системи охорони здоров'я в результаті медичної реформи.

Таблиця 2.3

**Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів України
на охорону здоров'я за період 2020-2022 років**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Приріст, млрд. грн.
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Видатки на охорону здоров'я, в тому числі:	50,9	100,0	33,1	100,0	31,0	100,0	-19,9
Поліклініки, амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	7,9	15,7	6,8	20,7	5,3	17,1	-2,6
Лікарні та санаторно-курортні заклади	30,8	60,6	15,7	47,5	15,0	48,4	-15,8
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	0,2	0,4	0,2	0,7	0,1	0,3	-0,1
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	11,9	23,0	10,3	31,1	10,6	34,2	-1,3

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

У складі видатків на охорону здоров'я за рахунок коштів місцевих бюджетів найбільшу частку займають видатки на лікарні та санаторно-курортні заклади, питома вага яких у структурі усіх видатків на охорону здоров'я становила у 2022 році 48,4 %, що менше на 17,6 % у порівнянні з 2020 роком. Динаміка абсолютних значень видатків на лікарні та санаторно-курортні заклади за період 2020-2022 років скотилися з 30,8 млрд. грн. до 15 млрд. грн., або на 15,8 млрд. грн.

У 2022 році 34,2 % видатків на охорону здоров'я займають видатки на іншу діяльність у цій сфері, яка включає: «діяльність з охорони здоров'я людини, яка здійснюється не лікарнями і не лікарями або стоматологами. Це діяльність медсестер, акушерів, фізіотерапевтів або іншого парамедичного персоналу в області оптометрії, гідротерапії, лікувального масажу,

трудотерапії, логопедії, хіроподії, гомеопатії, мануальної терапії, голковколювання тощо. Дані види діяльності можуть здійснюватися в клініках, які діють при фірмах, школах, будинках для людей похилого віку та інших організаціях, що не є лікарнями, але мають власні консультаційні центри з місцями прийому пацієнтів» [27]. Частка видатків місцевих бюджетів на ці напрями зросла за останні три роки на 11,2 %, при скороченні обсягів абсолютних значень на 1,3 млрд. грн. (з 11,9 млрд. грн. до 10,6 млрд. грн.).

Видатків місцевих бюджетів на фінансування поліклінік, амбулаторій, швидку та невідкладну допомогу в динаміці аналізованих років також скоротилися і у 2022 році становили 5,3 млрд. грн., що менше на 2,6 млрд. грн. у порівнянні з 2020 роком (7,9 млрд. грн.). Питома вага цих видатків у структурі фінансування медичної сфери за рахунок коштів місцевих бюджетів становить 17,1 % у 2022 році (див. рис. 2.6).

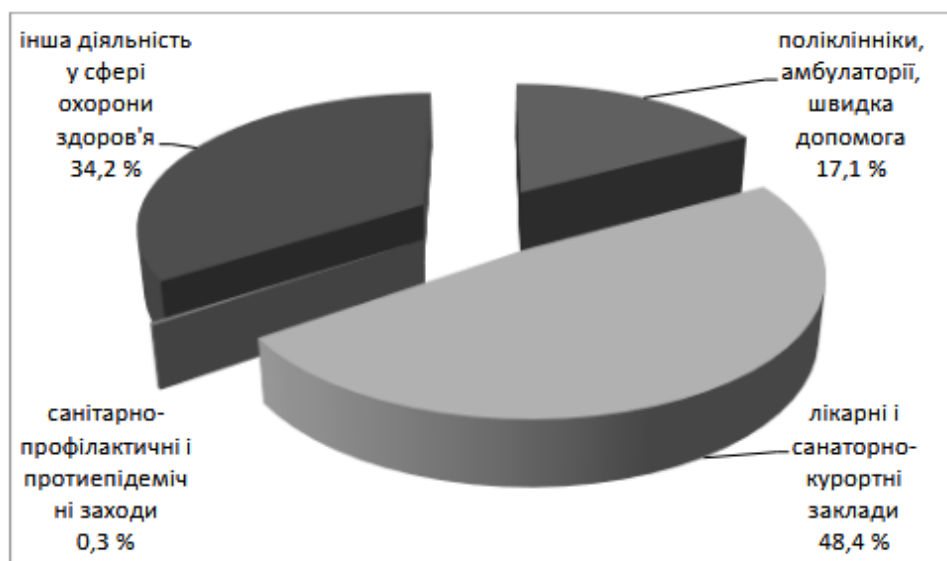

Рис. 2.6. Структура видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

Найменшу частку у структурі видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я складають видатки на санітарно-профілактичні та протиепідемічні

заходи та заклади, які становлять від 0,3 % до 0,7 % за різними роками і мають тенденцію до скорочення.

Як відмічають аналітики, «основною проблемою державної системи охорони здоров'я є хронічний дефіцит бюджетних коштів, а результати проведених реформ ще не показали своєї ефективності. Дефіцит фінансових ресурсів спричинив виникнення таких негативних явищ як скорочення ресурсної бази: медичних кадрів, кількості медичних закладів, ліжкового фонду та зниження якості медичного обслуговування у віддалених сільських місцевостях. Оптимізація медичних закладів, тобто їх закриття і переведення пацієнтів на обслуговування у віддалених від них місцевостях створюють перешкоди на шляху отримання своєчасної медичної допомоги, особливо це стосується осіб пенсійного віку, які проживають у невеликих селах» [18, с. 74; 11 с. 112; 24, с. 176].

Сучасна трансформація галузі охорони здоров'я виявила проблеми недостатнього фінансування, які можна подолати через залучення додаткових джерел фінансування, зокрема державного медичного страхування, добровільного страхування та приватного сектору медицини.

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, сьогодні актуальним є створення доступних умов для медичного обслуговування усіх категорій громадян у контексті медичної реформи, де фінансування здійснюється за наданою медичною послугою, а не безпосередньо за пацієнтом. Важливо підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, які спрямовані на потреби охорони здоров'я, шляхом надання переваги у фінансуванні інституціям, що надають первинну медико-санітарну і амбулаторно-поліклінічну допомогу.

У сучасних умовах «...культурний розвиток стає важливим чинником міжнародної конкурентоспроможності держави, а галузь культури поступово трансформується з виробника й охоронця культурних цінностей у важливий сегмент економіки. У зв'язку з цим, забезпечення послідовного і цілеспрямованого фінансування культури з бюджетів різних рівнів слід

розглядати як одне з важливих завдань економічної політики держави» [21, 117].

До складу соціальної сфери, яка фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів відносять, також духовний і фізичний розвиток. Питома вага цих видатків за період 2020-2022 років характеризується незначним зростанням з 4,6 % до 4,7 %. Динаміка абсолютних показників, також демонструє зростаючі значення у 2020-2021 роках з 21,9 млрд. грн. до 27,4 млрд. грн., а у 2022 році ці значення скоротилися до рівня 22,6 млрд. грн., або на 4,8 млрд. грн. у порівнянні з попереднім роком (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів України
на духовний і фізичний розвиток за період 2020-2022 років**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Приріст, млрд. грн.
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Видатки на духовний і фізичний розвиток, в тому числі:	21,9	100,0	27,4	100,0	22,6	100,0	0,7
Фізична культура і спорт	7,2	33,1	16,2	37,2	7,4	32,7	0,2
Культура і мистецтво	14,1	64,5	16,6	60,7	14,6	64,6	0,5
Засоби масової інформації	0,5	2,4	0,6	2,2	0,6	2,5	0,1

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

У структурі видатків місцевих бюджетів на фізичний і духовний розвиток найбільша частка припадає на культуру і мистецтво – 64,6 % усіх видатків на цей напрямок. Динаміка тренду абсолютних значень вказує на їх ріст з 14,1 млрд. грн. до 14,6 млрд. грн., або на 0,5 млрд. грн.

Фінансування фізичної культури і спорту займає 32,7 % серед усіх видатків на духовний і фізичний розвиток, що у 2022 році становило 7,4 млрд. грн.

Найменший обсяг фінансування припадає на статтю видатків – засоби масової інформації. За три роки видатки місцевих бюджетів на цей напрям

зросли на 0,1 млрд. грн., що становило 2,5 % видатків на духовний і фізичний розвиток.

Варто зазначити, що навіть при постійному збільшенні бюджетних видатків на фізичну культуру, спорт та духовний розвиток, ці кошти не вистачають для задоволення усіх потреб цієї галузі. Це призводить до ряду проблем, пов'язаних із недостатнім фінансуванням.

Беручи до уваги те, що «...фактичні обсяги фінансування галузі культури значно менші за мінімально необхідні для її належної роботи, навіть певне збільшення асигнувань впродовж останніх років не принесло суттєвих зрушень у питанні забезпечення реалізації культурних інтересів суспільства. Успадковані з радянських часів принципи діяльності закладів культури нежиттєздатні в умовах утвердження ринкових відносин і засвідчують невідповідність культурного продукту потребам суспільства» [21, с. 118].

Отже, використання неефективних методів фінансування знижує мотивацію культурних установ до покращення продуктивності. Це призводить до низького попиту на культурні продукти, створені вітчизняними культурними установами, та до незадоволення потреб населення у сфері культури. Вирішення цієї проблеми полягає у проведенні комплексної реформи фінансування культурної галузі. Основні напрями цієї реформи включають в себе впровадження ринкових відносин у функціонування вітчизняних культурних установ, розширення джерел та методів фінансування, а також впровадження ефективних заохочувальних механізмів для підвищення продуктивності цих установ.

2.3. Порядок фінансування соціального захисту і соціального забезпечення за рахунок коштів місцевих бюджетів

Ще одним напрямом соціальної сфери, яка фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення. Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення включають різноманітні програми та послуги, які спрямовані на підтримку та допомогу громадянам у важких життєвих ситуаціях або у віці, коли вони потребують особливої уваги та допомоги від держави. Ці видатки охоплюють такі сфери як:

1. *соціальна допомога та підтримка*: включає різні форми допомоги, такі як грошові виплати, допомога у забезпеченні медичних послуг, підтримка для людей з обмеженими можливостями, а також допомога малозабезпеченим сім'ям.

2. *пенсії та пенсійна підтримка*: видатки на пенсії для пенсіонерів або інших категорій громадян, які мають право на пенсійні виплати;

3. *соціальні програми для дітей*: гранти на освіту, допомога сім'ям у важкі періоди, дитячі будинки, а також соціальна підтримка для прийомних сімей та сімей, що виховують дітей з особливими потребами;

4. *медична та соціальна допомога у випадках хвороб або кризових ситуацій*: ці витрати охоплюють допомогу людям у випадках хвороб, кризових ситуацій, надання медичної допомоги та психологічну підтримку;

5. *програми житлового забезпечення*: допомога у забезпеченні житла для малозабезпечених та безпритульних громадян.

Зазначені видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення зазвичай становлять значну частину місцевого бюджету та спрямовані на покращення якості життя громадян та забезпечення соціальної стабільності у місцевих громадах.

У таблиці 2.5 представлено динаміку видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення за період 2020-2022 років в Україні.

Таблиця 2.5

**Динаміка, склад і структура видатків місцевих бюджетів України
на соціальний захист і соціальне забезпечення за період 2020-2022 років**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Приріст, млрд. грн.
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, в тому числі:	23,9	100,0	28,1	100,0	29,2	100,0	5,3
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	1,5	6,3	1,97	7,0	2,1	7,2	0,6
Соціальний захист пенсіонерів	10,0	41,8	10,8	38,4	11,1	38,0	1,1
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,6	2,5	0,7	2,5	0,6	2,0	-
Соціальний захист сім'ї, молоді та спорту	2,1	8,8	2,8	9,9	2,1	7,2	-
Соціальний захист безробітних	0,09	0,4	0,08	0,3	0,07	0,2	-0,02
Допомога у вирішенні житлового питання	0,8	3,3	1,2	4,3	0,1	0,3	-0,7
Соціальний захист інших категорій населення	2,8	11,7	3,4	12,1	3,7	12,7	0,9
Інша діяльність у сфері соціального захисту	6,1	25,5	7,2	25,6	9,5	32,5	3,4

Примітка. Складено автором за даними джерела [22]

Динаміка видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення за період 2020-2022 років вказує на їх зростання з 23,9 млрд. грн. до 29,2 млрд. грн., або на 5,3 млрд. грн. Така ситуація зумовлена зміною порядку нарахування субсидій населенню за різними спрямуваннями починаючи з 2020 року. У структурі видатків місцевих бюджетів на

соціальний захист і соціальне забезпечення найбільшу частку складають видатки на соціальний захист пенсіонерів – 38 %, хоча ця частка має тенденцію до скорочення і у 2020 році становила 41,8 %. Динаміка цих видатків у їх абсолютному вимірі зросла за період трьох років на 1,1 млрд. грн. (з 10 млрд. грн. до 11,1 млрд. грн.).

Більше 32 % усіх видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення складають видатки на іншу діяльність у сфері соціального захисту населення. До цієї групи відносять діяльність різнопрофільних закладів у сфері надання соціальних послуг громадянам.

Динаміка абсолютних показників видатків місцевих бюджетів на групу інша діяльність у сфері соціального захисту громадян у динаміці 2020-2022 років зростла на 3,4 млрд. грн. (з 6,1 млрд. грн. до 9,5 млрд. грн.). Зросла також і частка цих видатків за аналізований період на 7 %, що вказує на актуалізацію надання соціальних послуг адресно, на рівні окремих територіальних утворень громадянам, які їх потребують.

Однакову питому вагу (7,2 %) серед усієї сукупності видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення з місцевих бюджетів складають видатки на соціальний захист у випадку непрацездатності та соціальний захист сім'ї, молоді і спорту. Динаміка абсолютних показників цих видатків за аналізований період дещо зросла і становила у 2022 році 2,1 млрд. грн. по кожній групі видатків зокрема.

Незначну частку видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення складає група видатків на: соціальний захист безробітних – 0,2 %; допомога у вирішенні житлового питання – 0,3 % та соціальний захист ветеранів війни та праці – 2 %.

На показники ефективності національної системи соціального захисту громадян «...негативно впливає відсутність двох важливих складових, а саме: системи оцінювання впливу різних заходів соціального захисту на становище їх одержувачів та системи ефективного обліку громадян, які потребують соціального захисту з боку держави» [24].

По-перше, без належної системи оцінки впливу окремих заходів соціального захисту та програм соціального спрямування на зниження рівня бідності та вирішення інших соціальних проблем, складно визначити їх ефективність. По-друге, відсутність ефективної системи обліку та повноцінного реєстру потенційних отримувачів різних видів соціального захисту ускладнює визначення сімей, які найбільше потребують допомоги від держави.

В результаті, «...тільки третина сімей, на які спрямовуються різні заходи соціального захисту та соціальної підтримки з боку держави, належать до бідних чи інших соціально незахищених категорій громадян» [34, с. 22].

Отже, багато домогосподарств, які за більшістю ознак не можна вважати бідними, отримують значну частку соціальних трансфертів з державного та місцевих бюджетів. Це свідчить про те, що існуюча система заходів соціального захисту та програми соціального спрямування не є ефективними для зниження рівня бідності в Україні. Також це означає, що обсяг соціальних трансфертів, спрямованих на зниження бідності, можна значно скоротити, якщо вони будуть спрямовані безпосередньо лише до малозабезпечених категорій населення. З цим у зв'язку виникає необхідність провести глибокий аналіз системи існуючих заходів соціального захисту та видів соціального забезпечення з метою впровадження механізмів, які забезпечать надання соціальної допомоги та інших соціальних підтримки лише тим категоріям населення, які справді цього потребують.

Слід відмітити, що категорія «соціальне забезпечення» дещо відрізняється, якщо розглядати видатки бюджету за функціональною та за економічною класифікацією. За функціональною класифікацією ця категорія має повну назву «соціальний захист та соціальне забезпечення». До неї входить соціальний захист різних категорій людей (пенсіонери, безробітні, сім'ї, ветерани, діти й молодь тощо). За економічною класифікацією ця стаття називається «соціальне забезпечення». У ній видатки показані за

напрямами витрат: виплати пенсій та допомоги, стипендії, інші виплати населенню.

Незаконна та необґрунтована агресія росії призвела до небачених потрясінь і продовжує завдавати значних людських, соціальних та економічних втрат. Ці втрати виникли внаслідок тимчасової окупації певних територій, фізичного знищення виробничих можливостей та інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів постачання та реалізації товарів, а також через масштабну міграцію та внутрішні переміщення більше ніж 14 млн. осіб, що становить понад третину населення України. Значно зросло безробіття та знизилися реальні доходи населення.

Умови військового конфлікту та складна економічна ситуація в Україні змусили потребувати негайного перерозподілу коштів країни на військові потреби та надання соціальної підтримки населенню. Це охоплює заходи, спрямовані на забезпечення життєдіяльності громадян та допомогу внутрішньо переміщеним особам, а також збереження дієздатності критично важливої інфраструктури.

До 2022 року фінансування системи соціального захисту державою становило 6,7-8,7% від ВВП. Збільшення безробіття та масові внутрішні переміщення громадян спровокували необхідність нарощення видітків бюджету. Відтак, вони сягнули майже 10,5% ВВП.

Протягом 2023 року соціальні витрати залишилися на досить високому рівні – 9,1% ВВП. У подальшому цей показник може знизитися до 8,4-8,5%, внаслідок зменшення соціальної напруги та гострих проблем у сферах інфраструктури та економічного відновлення.

Основні аспекти трансформації системи соціального захисту в Україні під час воєнного та післявоєнного періодів включають:

- збільшення виплат для вразливих категорій населення (незаможних та внутрішньо переміщених осіб);
- фінансування допомоги, пов'язаної з війною (інвалідам та тим, хто втратив годувальника);

- запуск програм надання пільг і виплат військовослужбовцям та їх сім'ям, а також виплати пенсій ветеранам війни;
- фінансування для реабілітації груп населення, які постраждали внаслідок війни (сироти, внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю);
- розвиток програм, спрямованих на стимулювання відновлення робочих місць (допомога з переїздом, підтримка для адаптації, фінансова підтримка заробітної плати для роботодавців).

Досвід Боснії і Герцеговини демонструє, що зовнішні донори можуть брати на себе соціальні зобов'язання, пов'язані з реабілітацією жертв війни, терміною демобілізацією, реінтеграцією, громадськими роботами та забезпеченням зайнятості. У Боснії і Герцеговині на такі програми було спрямовано 5,1% загального обсягу зовнішньої допомоги.

Соціальним програмам в Україні, ймовірно, буде недостатньо коштів, тому уряд частково перегляне попередні програми та запровадить нові. Частково це вже відбувається. Згідно з звітом Світового банку та Європейської комісії, потреби у відновленні та реконструкції житла станом на 1 червня 2022 року склали 69 млрд. дол. [30]. Протягом війни було пошкоджено 817 тисяч житлових будинків, включаючи квартири, приватні будинки та гуртожитки.

У світовій практиці існують три основних типи заходів з відновлення житлового сектору: надання допомоги на ремонт частково пошкоджених житлових приміщень, надання субсидій на оренду житла для домогосподарств та уразливих верств населення, а також відбудова повністю зруйнованих житлових одиниць.

Висновок до розділу 2

За період 2020-2022 років видатки місцевих бюджетів соціального призначення зросли на 19,5 млрд. грн. при зростанні загального обсягу видатків місцевих бюджетів на 6,9 млрд. грн. Слід відмітити, що у 2021 році проти 2020 року обсяг видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу зріс на 42,2 млрд. грн., то у наступному 2022 році даний показник скоротився на 22,7 млрд. грн. у порівнянні з попереднім роком. Дана ситуація обумовлена початком військової агресії росії проти України та початком повномасштабної війни, яка призвела до внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України» на 2022 рік з переорієнтацією напрямів фінансування видатків бюджетів різних рівнів на воєнні цілі і відповідно скорочення фінансування інших статей видатків, зокрема і на соціальну сферу. Окрім того, скорочення обсягу видатків місцевих бюджетів соціального призначення пов'язано зі зміною механізму фінансування таких галузей як: охорона здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення. Зокрема, їх фінансування проводилося за окремими програмами і за рахунок коштів Державного бюджету України. В цілому, за цей період фінансування видатків місцевих бюджетів соціального призначення вказує на ріст показників видатків, спрямованих на освіту та духовний і фізичний розвиток у сумі 32,9 млрд. грн. та 0,7 млрд. грн. відповідно. Питома вага видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу в динаміці років зросла на 3,1 %. Суттєво скоротилася частка видатків на охорону здоров'я з 10,6 % у загальній структурі видатків бюджету до 6,4 %, або на 4,2 %.

Серед видатків на соціальну сферу найбільшими обсягами фінансування вирізняється освіта. Її частка у структурі видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу зросла на 6,2 % і у 2022 році становила 47,9 %. У структурі видатків місцевих бюджетів на освіту найбільшу частку складають видатки на загальну середню освіту – 62,3 % у 2022 році.

За аналізований період обсяг фінансування охорони здоров'я за рахунок коштів місцевих бюджетів значно скоротився 19,9 млрд. грн. і у 2022 році становив 31 млрд. грн. Такий стан справ пов'язаний із зміною основного джерела фінансування сфери охорони здоров'я, а саме, фінансування медичної галузі здійснювалося при реалізації бюджетних програм за рахунок коштів державного бюджету. Сучасна трансформація галузі охорони здоров'я виявила проблеми недостатнього фінансування, які можна подолати через залучення додаткових джерел фінансування, зокрема державного медичного страхування, добровільного страхування та приватного сектору медицини.

Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення включають різноманітні програми та послуги, які спрямовані на підтримку та допомогу громадянам у важких життєвих ситуаціях.

Динаміка видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення за період 2020-2022 років вказує на їх зростання з 23,9 млрд. грн. до 29,2 млрд. грн., або на 5,3 млрд. грн. Така ситуація зумовлена зміною порядку нарахування субсидій населенню за різними спрямуваннями починаючи з 2020 року. У структурі видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення найбільшу частку складають видатки на соціальний захист пенсіонерів – 38 %.

На показники ефективності національної системи соціального захисту громадян негативно впливає відсутність двох важливих складових, а саме: системи оцінювання впливу різних заходів соціального захисту на становище їх одержувачів та системи ефективного обліку громадян, які потребують соціального захисту з боку держави. По-перше, без належної системи оцінки впливу окремих заходів соціального захисту та програм соціального спрямування на зниження рівня бідності та вирішення інших соціальних проблем, складно визначити їх ефективність. По-друге, відсутність ефективної системи обліку та повноцінного реєстру потенційних отримувачів різних видів соціального захисту ускладнює визначення сімей, які найбільше потребують допомоги від держави.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В УКРАЇНІ

Обсяги фінансування соціальної сфери формуються шляхом комбінації елементів соціальної та бюджетної політики держави та окремих регіонів. На сучасний момент це фінансування забезпечується за рахунок поєднання коштів як з державного, так і з місцевих бюджетів, а також з використанням державних цільових фондів. Відповідно до норм Бюджетного кодексу України [8], співвідношення часток фінансування та річні плани його обсягів регулюються Законом України «Про державний бюджет».

Загальний обсяг фінансування соціальної сфери в Україні щороку зростає в національній валюті. Однак рівень життя населення, яке потребує соціального захисту, залишається поза межами бідності, а стан об'єктів соціальної сфери не відповідає сучасним потребам та стандартам.

Система фінансування соціальної сфери представляє собою складну структуру підсистем (охорона здоров'я, освіта, культура, пенсійний захист і т.д.), кожна з яких має власний управлінський підхід та напрямки розвитку. Важливо відзначити, що фінансування кожної галузі здійснюється не лише за рахунок державного бюджету, але й з місцевих коштів та власних ресурсів.

Витрати на фінансування соціальної сфери спрямовані на реалізацію прав і можливостей, гарантованих громадянам України Конституцією, а також на підвищення якості та доступності соціальних послуг. Зростання ефективності фінансування соціальної сфери не досягається простим зменшенням видатків екстенсивним способом. Механізми оптимізації витрат в соціальній сфері повинні спрямовуватися на знаходження нових джерел фінансування та покращення рівня життя населення.

Лише в довгостроковій перспективі такі заходи можуть призвести до зниження загальної суми фінансування соціальної сфери природним шляхом – через скорочення частки соціально-незахищеного населення у її структурі.

Бюджетні видатки, спрямовані на «фінансування соціальної сфери, досить різнопланові, оскільки вони виконують різну роль у відтворювальному процесі (поточні, капітальні), мають різне джерело фінансування (державний та місцевий бюджети) та строк реалізації (поточні, середньострокові та довгострокові), а також мають різне функціональне, відомче та цільове призначення» [33]. В Україні є доволі «високий рівень економічно неактивного населення, основним видом доходів яких є соціальні допомоги та інші отримані соціальні трансферти» [36].

Фінансування соціальних заходів через громадські організації та благодійні фонди, з використанням конкурсного розміщення грантів та субвенцій, поширюється в Україні. Ця форма фінансування вважається прогресивною та перспективною, а ключовою умовою для її успішного розвитку є уникнення дискредитації ще з перших років впровадження. Зазначено, що необхідно вживати заходів для ефективного управління грантовими, субсидійними та субвенційними коштами соціальної сфери шляхом публічного розміщення з використанням антикорупційних інструментів, таких як система «ProZorro». Отже, головною формою фінансування соціальної сфери залишаються прямі бюджетні видатки.

Аналіз прикладних механізмів фінансування соціальної сфери виявив ряд термінових проблем. Зокрема, в організації та фінансуванні розвитку соціальних послуг важливо передбачати на сьогоднішній день:

- «інтеграцію всіх видів соціальної підтримки в єдину комплексну систему;
- перехід від фінансування установ до фінансування послуг;
- поширення практики соціального замовлення;
- запровадження механізмів державно-приватного партнерства;
- розширення автономії органів місцевого самоврядування з надання соціальних послуг;
- створення правових та економічних умов для розвитку ринку соціальних послуг» [51, с. 20].

Необхідно розглядати різноманітні джерела фінансування соціальної сфери, такі як кошти юридичних та фізичних осіб, недержавні страхові фонди, гроші від громадських та благодійних організацій, а також зовнішнє та внутрішнє кредитування. Ці джерела визнаються як перспективне підґрунтя для подальшого розвитку соціальної сфери. Проте, на сьогоднішній день їхній внесок у загальну структуру видатків залишається незначним.

В умовах економічної стагнації країни, активізація зовнішніх (позабюджетних) джерел фінансування стає невідкладною необхідністю для соціальної сфери. Для оптимізації системи фінансування важливо диверсифікувати виконавців державного замовлення з метою зниження вартості та підвищення якості.

Найбільш критичною проблемою фінансування соціальної галузі в Україні є система міжбюджетних трансфертів. В умовах децентралізації бюджетних видатків, пропорції та межі в соціальній галузі залишаються нечіткими та розмитими. На тлі розмаїтості підсистем відбувається дублювання функцій та не врахування інших. Система розподілу бюджетних коштів розроблялася із зацікавленістю в ефективному розподілі обмежених фінансових ресурсів. В цьому контексті видатки розподіляються за видами бюджетних установ, а не за їх функціональним призначенням, що призводить до втрати повної прозорості у розподілі бюджетних коштів.

Недосконалість системи міжбюджетних трансфертів та субвенцій породжує глибші соціально-економічні проблеми, що виявляються у «втраті стимулу місцевих органів влади для оптимізації витрат на соціальні програми, раціоналізації витрат та підвищення ефективності їх використання» [53]. Місцеві органи самоврядування обмежені у можливостях розподілу зібраних податкових коштів та управлінських інструментів для їх збільшення та контролю. Це призводить до втрати суті децентралізації як економічного механізму, що в результаті призводить до погіршення остаточного реалізації соціальних заходів. Таким чином,

можливе погіршення якості життя та загального рівня населення в усій країні в перспективі.

У сфері освіти «фінансування державних і комунальних закладів загальної середньої освіти здійснюється за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством, наприклад, благодійної допомоги, грантів тощо» [31].

Заклади загальної середньої освіти отримують освітню субвенцію з державного бюджету для виплати заробітної плати педагогічному персоналу та забезпечення витрат на здобуття повної загальної середньої освіти. Крім того, для цих закладів надаються субвенції із державного бюджету для підтримки Нової української школи, впровадження інклюзивної освіти та субвенція «Спроможна школа для кращих результатів», яка призначена для опорних шкіл і включає фінансування на ремонти, закупівлю обладнання та автобусів.

Проблеми фінансування закладів освіти можна умовно поділити на дві категорії:

- загальні проблеми фінансування галузі;
- проблеми утримання та розвитку закладу освіти, забезпечення його матеріально-технічними ресурсами на такому рівні, який би відповідав вимогам державних стандартів, ліцензійних умов, трудового законодавства, норм безпеки життєдіяльності, охорони праці та інших визначених стандартів.
- проблеми виплати заробітної плати працівникам.

Загальною проблемою, яка ускладнює прозорий та відкритий розподіл коштів, є невзгодженість відкритих даних у сфері освіти, зокрема, щодо фінансування закладів освіти та відсутність узгоджених та верифікованих реєстрів здобувачів освіти та педагогічних працівників.

Відсутність нормативів щодо забезпечення закладів освіти призводить до відсутності повних даних про витрати на одного учня, які включають кошти з державного, обласного та місцевих бюджетів, а також кошти від

батьків. Це призводить до нерівномірного та суб'єктивного розподілу фінансових ресурсів з бюджетів на рівні області, міста, району чи ОТГ. Також відзначається часткове накопичення коштів освітньої субвенції на рівні областей та місцевого самоврядування, і, відповідно, ці кошти не досягають кінцевих споживачів – закладів освіти.

Відсутність чіткого алгоритму отримання школами коштів на підвищення кваліфікації педагогічних працівників також визначається. Відсутність такого алгоритму дозволяє педагогічному працівникові вільно вибирати форми, види, напрями та суб'єкта підвищення кваліфікації, що може стосуватися як власних коштів, так і послуг суб'єкта, який надає безоплатні послуги.

Існують проблеми із виплатою заробітної плати вчителям, що пов'язані із невірним розрахунком освітньої субвенції органами управління освітою. Це виникає через потребу у врахуванні різноманітних показників та даних під час нарахування. Формула освітньої субвенції спрямована на стимулювання органів управління освітою оптимізувати мережу закладів загальної середньої освіти та ефективно використовувати кошти. Проте субвенція не враховує особливості шкіл і тарифи вчителів, фокусуючись лише на кількості учнів, оскільки саме їм надається освітня послуга. Розмір субвенції зменшується для шкіл з обмеженою кількістю учнів.

Фінансова спроможність бюджетів органів місцевого самоврядування, в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи, виявляється досить різною, і це впливає на утримання, розвиток закладів освіти та їх матеріально-технічне забезпечення. Отже, деякі громади мають достатні ресурси для фінансування освіти, активно сприяють розвитку мережі закладів, проводять ремонти та будують нові. Протилежна ситуація характеризується в інших громадах, де недостатні кошти ведуть до фінансування освіти за принципом «латання дірок» або за залишковим принципом.

Водночас, спостерігається інша тенденція: фінансово спроможні громади здійснюють економію на освітніх витратах. Це означає, що як фінансово спроможні, так і неспроможні громади перекладають частину витрат на утримання та матеріально-технічне забезпечення закладів освіти на плечі батьків. Щодо вдосконалення фінансового забезпечення діяльності закладів освіти, існують кілька напрямків:

- створення загальнодоступної цілісної інформаційної освітньої системи, спрямованої на отримання, обробку та зберігання інформації (відкритих даних у сфері освіти) від суб'єктів у сфері освіти. Така система дозволить консолідувати, моніторити, аналізувати фінансову та нефінансову інформацію та формувати аналітичні звіти по кожному із процесів;

- створення узгоджених та верифікованих реєстрів здобувачів освіти та реєстрів педагогічних працівників;

- розробка прозорої та відкритої процедури розрахунку та розподілу освітніх субвенцій від МОН до закладів освіти та навпаки. Автоматизована частина такої процедури може бути інтегрована у вищезгадану інформаційну систему;

- розробка орієнтовних нормативів забезпечення здобувачів освіти на різних рівнях освіти;

- підтримка розвитку приватних освітніх закладів та надання їм субвенцій для здобуття учнями загальної середньої та дошкільної освіти;

- зменшення фінансового навантаження на батьків здобувачів освіти для утримання закладів освіти та їх легалізація, виведення з тіньового обігу;

- підтримка надання фінансової автономії освітнім закладам;

- проведення навчання працівників управління освітою та керівників закладів освіти щодо розрахунку освітньої субвенції та здобуття фінансової автономії;

- впровадження ефективних механізмів фінансування для підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

- внесення змін до законодавства, що обов'язково визначатиме, що керівник закладу освіти формулює потреби закладу та звертається до засновника із запитом стосовно їх виконання. Засновник, у свою чергу, має забезпечити обов'язкове подання аргументованих відповідей на ці запити з вказівкою можливості їх виконання та орієнтовних термінів.

Соціально-економічний розвиток суспільства і негативна демографічна ситуація, які актуальні в багатьох країнах світу, визначають соціальне забезпечення як невід'ємну складову державної соціальної політики. Сприяючи соціальному захисту, який завжди займав і продовжує займати важливе місце у житті суспільства, держави та окремої людини.

Проте в нашій країні ефективне управління системою соціального захисту стикається з важливими викликами, серед яких основні - це недостатнє фінансове забезпечення, нераціональне планування, розподіл та неефективне використання наявних фінансових ресурсів.

Окрім бюджетів усіх рівнів, значущим джерелом фінансування соціального захисту виступають кошти соціального страхування, зокрема, Пенсійного фонду України. Ця система забезпечує благополуччя більшості громадян після завершення активної трудової діяльності, а також в ситуаціях реалізації соціальних ризиків, що можуть спричинити тимчасову чи постійну втрату працездатності.

Серед основних викликів у сфері соціального захисту населення України, що потребують негайного вирішення, можна виокремити наступні:

- високий рівень участі держави в сфері соціального захисту та надзвичайно слабка участь населення у її функціонуванні;
- стрімке зростання вартості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури, не відповідне їхній якості;
- неефективність бюджетного управління наявними фінансовими ресурсами, як головними розпорядниками, так і окремими соціальними установами;

— недостатність коштів для фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

Оцінюючи фінансове забезпечення соціального захисту, важливо розглядати його з точки зору досягнення поставлених цілей. Кожна соціальна програма передбачає досягнення конкретних результатів, що дозволяє оцінити ефективність фінансування не лише в цілому по країні, а й в окремих регіонах. Зазначимо, що всі цілі окремих соціальних програм спрямовані на досягнення основних цілей системи соціального захисту населення: зменшення бідності, зростання доходів населення, скорочення соціально-економічної нерівності та підвищення тривалості життя.

Система надання соціальних послуг населенню складається з важкоорганізованої підсистеми цілісної системи державного управління. Центральною ланкою в цій структурі є Міністерство соціальної політики України, яке відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту громадян. Державна політика повинна бути організована так, щоб зосереджувати увагу органів державної влади на вирішенні протиріч і виправленні невідповідностей між фактичними потребами населення у соціальному захисті та послугах і реальними можливостями держави задовольнити конституційні соціальні права громадян. Таким чином, фінансова спроможність системи соціального захисту населення стає ключовим аспектом, який формується в конкретних економічних умовах, а отже, визначається як система фінансових відносин у сфері соціального захисту.

Серед основних підходів до вдосконалення наповнення бюджету та оптимального фінансування соціальної сфери можна виділити наступні:

– «розширення сфер використання ринкових інструментів соціального захисту (підтримка обов'язкового і запровадження добровільного страхування, розвиток накопичувальних страхових систем, задоволення диференційованого попиту на різні соціальні послуги тощо) через механізм діяльності державних пенсійних фондів, інститутів медичного страхування;

- розширення сфери платності соціальних послуг диференційованої якості» [30, с. 384];
- залучення ресурсного потенціалу некомерційного сектору для реалізації соціальних програм та інших ініціатив;
- проведення повномасштабної реформи пенсійної системи;
- забезпечення прозорого розподілу доходів та зменшення їх диференціації шляхом впровадження ефективної системи податків та трансферів;
- надання правової, фінансової та матеріальної підтримки найбільш вразливим верствам населення, а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення;
- стимулювання формування «середнього класу» як важливого чинника соціальної стабільності, підтримка сфер економічної діяльності, що сприяють переміщенню бідних верств населення до «середнього класу»;
- реструктуризація громіздкої та забюрократизованої мережі державних та комунальних закладів соціального захисту та соціальних служб, з метою зменшення виділених коштів, порівняно із витратами на соціальний захист;
- усунення зловживань у системі адміністрування пільг та обліку пільгових категорій громадян, впровадження прозорості системи соціальних виплат;
- забезпечення навчання та перепідготовки висококваліфікованих кадрів у галузі соціального страхування населення;
- впровадження стратегічного планування та маркетингового управління попитом і пропозицією соціальних послуг.

В контексті медичної сфери можна врахувати досвід розвинених країн, де широко використовується обов'язкове соціальне медичне страхування на солідарній основі. Цей підхід сприяє адекватному фінансуванню системи охорони здоров'я.

Для України може бути запропонована система загальнообов'язкового державного медичного соціального страхування, яка фінансуватиметься через внески роботодавців та працівників. У сучасний час в сфері охорони здоров'я використовуються різні методи фінансування, такі як програмно-цільовий, бюджетно-кошторисний та оплата за надані послуги. Постійне удосконалення цих методів є важливим інструментом для забезпечення ефективності сектору охорони здоров'я та надання якісної медичної допомоги населенню.

Досвід Європейського Союзу свідчить, що поєднання фінансування за рахунок бюджетних коштів та коштів соціального медичного страхування (чи те, що є добровільним, чи те, що є обов'язковим) сприяє підтримці системи охорони здоров'я на рівні, що дозволяє надавати необхідний обсяг медичної допомоги всьому населенню країни.

Пропонуємо розширити існуючу систему загальнообов'язкового державного соціального страхування введенням нового елементу - державного медичного соціального страхування, яке буде обов'язковим для всіх громадян. Внески до загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування будуть спрямовані на підтримку та розвиток системи охорони здоров'я, а також зміцнення її фінансової стійкості. Ці внески мають цільовий характер і будуть використовуватися для покриття витрат населення на медичне обслуговування.

Впровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування поетапно дозволить зменшити навантаження на Державний бюджет, оскільки частина витрат на охорону здоров'я буде покриватися коштами медичного страхування.

Усього, реалізація етапів реформування фінансування системи охорони здоров'я суттєво змінила фінансовий механізм державного управління цією сферою. Для подальшого розвитку фінансового механізму у галузі охорони здоров'я пропонується:

- сформувати чіткий механізм надання та фінансування гарантованих медичних послуг через внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет» і Бюджетного кодексу України;
- розширення діяльності Національної служби здоров'я України (НСЗУ) в регіонах з метою підвищення ефективності фінансового забезпечення медичних послуг;
- створення комплексу заходів для вдосконалення інформаційно-комунікаційних зв'язків між центральними органами виконавчої влади, спрямованих на оптимізацію фінансового забезпечення системи охорони здоров'я;
- розробка комплексних методик оцінювання ефективності фінансового забезпечення системи охорони здоров'я взагалі та окремих закладів охорони здоров'я зокрема;
- установлення національних стандартів використання місцевих бюджетних ресурсів для фінансування закладів охорони здоров'я;
- переосмислення механізму стратегічних закупівель НСЗУ через впровадження інноваційних програмних продуктів, що враховують особливості галузі;
- урахування ефективності та якості надання медичних послуг при фінансуванні закладів охорони здоров'я;
- оптимізація кількості закладів охорони здоров'я в регіонах з метою оптимізації витрат фінансових ресурсів для надання медичної допомоги на всіх рівнях.

Реалізація наступних етапів медичної реформи в Україні в умовах поглиблення децентралізації представляє собою складний процес, оскільки формування фінансових ресурсів відбувається в умовах гострої конкуренції між територіями, галузями та напрямками видатків на всіх рівнях. Серед першочергових заходів, на наш погляд, варто визначити упорядкування відносин між центром і територіями, а також органами місцевого самоврядування у контексті узгодження пріоритетів розвитку галузі.

Важливими елементами цього процесу є визначення ступеня децентралізації при формуванні ресурсів для фінансування галузі, дотримання принципів прозорості, зрозумілості та доступності інформації. Також важливими є уніфікація/упорядкування і об'єктивне врахування особливостей/специфіки, стану і ступеня використання ресурсного потенціалу конкретної території.

Висновок до розділу 3

Витрати на фінансування соціальної сфери спрямовані на забезпечення реалізації прав та можливостей, передбачених Конституцією громадянам України, а також на підвищення якості та доступності соціальних послуг. Отже, підвищення ефективності фінансування соціальної сфери неможливе шляхом їхнього прямого скорочення екстенсивним методом. Засоби оптимізації видатків у соціальній сфері повинні спрямовуватися на пошук нових джерел їхнього забезпечення та покращення рівня життя населення. Такі заходи, лише в довгостроковій перспективі, зможуть призвести до зменшення сукупної суми фінансування соціальної сфери за рахунок зменшення частки соціально-незахищеного населення у її структурі. Бюджетні видатки, спрямовані на фінансування соціальної сфери, є різноплановими, оскільки вони виконують різні функції у відтворювальному процесі (поточні, капітальні), мають різне джерело фінансування (державний та місцевий бюджети) та строк реалізації (поточні, середньострокові та довгострокові). Крім того, вони мають різне функціональне, відомче та цільове призначення.

Основою успішного реформування системи фінансування соціальної сфери в Україні є усвідомлення того, що витрати на соціальні потреби представляють собою не лише обов'язкову витрату, але й ключову довгострокову інвестицію в розвиток країни. Впровадження соціального заходу, проекту чи системи виплат має потенціал в кінцевому підсумку сприяти зростанню купівельної спроможності населення, створюючи підґрунтя для його сталого процвітання в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Система фінансування соціальної сфери представляє собою складну структуру підсистем (охорона здоров'я, освіта, культура, соціальний захист і т.д.), кожна з яких має власний управлінський підхід та напрямки розвитку. Важливо відзначити, що фінансування кожної галузі здійснюється не лише за рахунок державного бюджету, але й за рахунок коштів місцевих бюджетів та власних фінансових ресурсів.

Витрати на фінансування соціальної сфери спрямовані на реалізацію прав і можливостей, гарантованих громадянам України Конституцією, а також на підвищення якості та доступності соціальних послуг. Зростання ефективності фінансування соціальної сфери не досягається простим зменшенням видатків екстенсивним способом. Механізми оптимізації витрат в соціальній сфері повинні спрямовуватися на знаходження нових джерел фінансування та покращення рівня життя населення.

Необхідно розглядати різноманітні джерела фінансування соціальної сфери, такі як кошти юридичних та фізичних осіб, недержавні страхові фонди, гроші від громадських та благодійних організацій, а також зовнішнє та внутрішнє кредитування. Ці джерела визнаються як перспективне підґрунтя для подальшого розвитку соціальної сфери. Проте, на сьогоднішній день їхній внесок у загальну структуру видатків залишається незначним.

В умовах економічної стагнації країни, активізація зовнішніх (позабюджетних) джерел фінансування стає невідкладною необхідністю для соціальної сфери. Для оптимізації системи фінансування важливо диверсифікувати виконавців державного замовлення з метою зниження вартості та підвищення якості надання послуг.

Розглянемо пропозиції щодо удосконалення фінансового забезпечення видатків соціального призначення в розрізі їх видів. Так, щодо вдосконалення фінансового забезпечення діяльності закладів освіти, існують кілька напрямків:

- створення загальнодоступної цілісної інформаційної освітньої системи, спрямованої на отримання, обробку та зберігання інформації (відкритих даних у сфері освіти) від суб'єктів у сфері освіти. Така система дозволить консолідувати, моніторити, аналізувати фінансову та нефінансову інформацію та формувати аналітичні звіти по кожному із процесів;

- розробка прозорої та відкритої процедури розрахунку та розподілу освітніх субвенцій від МОН до закладів освіти та навпаки. Автоматизована частина такої процедури може бути інтегрована у вищезгадану інформаційну систему;

- розробка орієнтовних нормативів забезпечення здобувачів освіти на різних рівнях освіти;

- підтримка розвитку приватних освітніх закладів та надання їм субвенцій для здобуття учнями загальної середньої та дошкільної освіти;

- впровадження ефективних механізмів фінансування для підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Серед основних підходів до вдосконалення фінансування соціального захисту громадян можна виділити наступні:

- розширення сфер використання ринкових інструментів соціального захисту (підтримка обов'язкового і запровадження добровільного страхування, розвиток накопичувальних страхових систем, задоволення диференційованого попиту на різні соціальні послуги тощо) через механізм діяльності державних фондів соціального страхування, інститутів медичного страхування;

- залучення ресурсного потенціалу приватного сектору для реалізації соціальних програм та інших ініціатив на основі державно-приватного партнерства;

- надання правової, фінансової та матеріальної підтримки найбільш вразливим верствам населення, а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення;

– забезпечення державних гарантій щодо надання соціальних послуг та збереження гідного рівня соціального захисту населення.

Для подальшого розвитку фінансового механізму у галузі охорони здоров'я пропонується:

– сформувати чіткий механізм надання та фінансування гарантованих медичних послуг через внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет» і Бюджетного кодексу України;

– розширення діяльності Національної служби здоров'я України (НСЗУ) в регіонах з метою підвищення ефективності фінансового забезпечення медичних послуг;

– створення комплексу заходів для вдосконалення інформаційно-комунікаційних зв'язків між центральними органами виконавчої влади, спрямованих на оптимізацію фінансового забезпечення системи охорони здоров'я;

– установлення національних стандартів використання місцевих бюджетних ресурсів для фінансування закладів охорони здоров'я;

– переосмислення механізму стратегічних закупівель НСЗУ через впровадження інноваційних програмних продуктів, що враховують особливості галузі;

– урахування ефективності та якості надання медичних послуг при фінансуванні закладів охорони здоров'я;

– оптимізація кількості закладів охорони здоров'я в регіонах з метою оптимізації витрат фінансових ресурсів для надання медичної допомоги на всіх рівнях.

Реалізація наступних етапів медичної реформи в Україні в умовах поглиблення децентралізації представляє собою складний процес, оскільки формування фінансових ресурсів відбувається в умовах гострої конкуренції між територіями, галузями та напрямками видатків на всіх рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барзилович А. Д. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: стратегічні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 134—140.
2. Богдан Т. Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати? <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>
3. Болотіна Є.В., Шубіна О. В., Бившева Л. О. Особливості фінансування та управління системою соціального захисту населення в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1. С. 120-127.
4. Бортник С.В., Сєвідова І. О. Забезпечення організаційно-правових умов фінансування соціальної сфери України. *Право і безпека*. 2023. № 3. С. 9-20.
5. Булавинець В.М. Оцінювання ефективності видатків місцевих бюджетів соціального призначення: теоретичні аспекти. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2017. № 2. С. 33-38.
6. Бюджети громад: як добитися ефективності. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210139-budzeti-gromad-ak-dobitisa-efektivnosti.html>
7. Бюджетна система: Підручник. за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.
8. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
9. Видатки на охорону здоров'я. URL: <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-medicine>
10. Гавриченко Д. Г., Козирєва О. В., Попова Т. О., Сергієнко Л. В. Механізм фінансування охорони здоров'я України в умовах трансформації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. № 1. С. 125-134.

11. Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г. Вплив євро інтеграційних процесів на перспективи реформування фінансової системи у сфері загальної середньої освіти в Україні. *Освітня аналітика*. 2022. № 4 (20). С. 98-118.
12. Гапон В. В., Барабаш О. А., Шараєвська М. І., Дерепя Т. С. Аналіз використання коштів освітньої субвенції та власних коштів місцевих бюджетів на оплату праці педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти в 2021 році / ДНУ «Ін-т освітньої аналітики». Київ, 2022. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/7_az_gapon_osvitnya-subvencziya-za-2021.pdf.
13. Генкул Ю.В. Міжбюджетні трансферти: їх види і значення для місцевих бюджетів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 210-213.
14. Гордієнко Л. А. Оцінка фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 4. С. 127-132.
15. Дем'янишин В. Сучасні реалії фінансового забезпечення закладів освіти об'єднаних територіальних громад. *Сьомі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*, м. Тернопіль, 16 листоп. 2021 р. С. 39–43.
16. Дем'янишин В. та ін. Бюджетний менеджмент: підручник. Тернопіль: Крок, 2015. 522 с.
17. Дем'янюк А. В. Проблеми та перспективи оптимізації видатків місцевих бюджетів України в умовах реформи децентралізації. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 19. С. 986-990.
18. Державний фінансовий контроль у публічному управлінні. Посібник: / за ред. Русіна В. М., Шулюк Б. С. Тернопіль: Вектор, 2018. 210 с.
19. Доходи та видатки місцевих бюджетів у 2021 році. URL: <https://oblikbudget.com.ua/article/126-struktura-mstsevih-byudjetv-u-2021-rots>
20. Затонацька Т., Герасименко О., Лаврентьєв М. Інституціональний інструментарій формування видатків на загальну середню освіту в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 8. С. 91–105.

21. Захарченко П. В. Проекти в галузі інфраструктури: партнерство державного та приватного секторів. Київ : Павленко, 2017. 317 с.
22. Звіти про виконання Державного і місцевих бюджетів України у період 2020-2022 рр.: URL: <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information>
23. Зміни до Бюджетного кодексу України: що очікує громади у 2023 році. <https://auc.org.ua/novyna/zminy-do-byudzhetnogo-kodeksu-shcho-ochikuye-gromady-u-2023-roci>
24. Зозуля Д. В. Методи фінансування видатків на охорону здоров'я: переваги та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 65. С. 165-176.
25. Казначейська система. Підручник: за наук. ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого, д. е. н., проф. О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 364 с.
26. Казюк Я.М. Здійснення державного управління бюджетними видатками на місцевому рівні у соціально-гуманітарній сфері. *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2017. № 2. С. 206-211.
27. Карпишин Н. І., Сидор І. П. Фінансування медичних послуг: досвід зарубіжних країн і України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 8. С. 9-14.
28. Коваль В. Фінансова самодостатність територіальних громад. *Світ фінансів*. 2021. Випуск 4 (69). С. 63-76.
29. Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 34. С. 275-283.
30. Крупельницька І. Г., Євась Т. В. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 4. С. 383-388.
31. Кузнєцов К. Джерела та оцінка ефективності фінансування системи загальної середньої освіти. *Освітня аналітика України*. 2017. № 1. С. 70–84.
32. Лойко В. В., Поздєєва К. В., Маляр С. А. Теоретико-методичні засади та проблеми функціонування механізму фінансування закладів загальної

- середньої освіти. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2020. № 1(5). С. 68–78.
33. Малиняк Б., Горин В., Письменний В. #аналізуємо бюджет : доступно про головне: посібник. Тернопіль: ZAZAPRINT, 2017. 76 с.
34. Мельник В. М., Чуркіна І. Є., Ломачинська І. А. Особливості державного фінансування соціальної сфери в Україні. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2022. Вип. 1. С. 9-22.
35. Опарін В.М., Сарнецька Я.А. Імперативи бюджетного регулювання в Україні в умовах фіскальної децентралізації. *Фінанси України*. 2020. « 1. С. 58-72.
36. Патицька Х. Управління земельними активами територіальних громад в умовах російської збройної агресії в Україні: організаційно-фінансовий аспект. *Світ фінансів*. 2022. Випуск 1 (70). С. 61-75.
37. Пріхно І. М. Механізм фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Науковий вісник Херсонського національного університету*. 2017. Випуск 23. С. 105=109.
38. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
39. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
40. Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. No 538-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80>
41. Публічні фінанси. Посібник: / за ред. О. П. Кириленко Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 252 с.
42. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія: Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с.
43. Рекомендації місцевим органам влади щодо можливих шляхів фінансування соціальних послуг в громадах.

- <https://bureau.in.ua/images/Rekomendatsiyi-mistsevym-organam-vlady-shhodo-mozhlyvyh-shlyahiv-finansuvannya-sotsialnyh-poslug-v-gromadah-1.pdf>
44. Сергієнко Л. В., Криничко Л. Р., Петрик С. М., Малігон Ю. М. Розвиток державно-приватного партнерства в сфері охорони здоров'я : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 240 с.
45. Сидор І. П. Домінанти впливу макроекономічних показників на добробут нації. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск 16. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-16>.
46. Сидор І. П. Міжбюджетні трансферти в системі доходів місцевих бюджетів: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 32. С. 363-370.
47. Сидор І. П. Моніторинг планування видатків місцевих бюджетів: ключові аспекти удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 21. С. 85-89.
48. Сидор І. П., Коваль С. Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130–137.
49. Сидорчук А. А. Поняття ефективності використання коштів місцевих бюджетів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. Випуск 3. С. 104-109.
50. Статистичний збірник: «Бюджет України 2021» підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України
https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf
51. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / За ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с.

52. Титарчук І. М. Концептуалізація видатків бюджету держави як основи бюджетного фінансування. *Світ фінансів*. 2020. № 4. С. 82-91.
53. Ткачик Ф. П. Архітектоніка міжбюджетних трансфертів та їх вплив на фінансову самостійність регіонів. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 85-90.
54. Труфен А. О. Функціонування розвитку соціальної сфери регіонів. *Мукачівський державний університет*. 2016. Вип. 4. С. 240-248.
55. Тулай О., Нитка С. Фінансування первинної медичної допомоги: реалії та проблеми імплементації британського досвіду в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Випуск 4 (69). С. 39-52.
56. Удосконалення та спрощення бюджетних процедур в умовах воєнного стану: нововведення в Бюджетному кодексі України. Липень. 2022. <https://hromady.org/udoskonalennya-ta-sproshhennya-byudzhethnix-procedur-v-umovax-voynennogo-stanu-novovvedennya-u-byudzhetnomu-kodeksi-ukra%D1%97ni/>
57. Фінансування освіти в Україні. *Освітня аналітика*. 2020. № 3. С. 66—89.
58. Чугунов О. І. Напрями реформування місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. Вип. 15. С. 64-71.
59. Шулюк Б. Дискусійні питання сутності фінансового інструментарію державно-приватного партнерства та проблеми його використання в Україні. *Світ фінансів*. 2022. Випуск 1 (70). С. 36-48.
60. Шулюк Б. С. Проблеми виконання місцевих бюджетів. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 1279-1282.